

ΑΙΣΧΥΛΟΣ, ΕΠΤΑ ΕΠΙ ΘΗΒΑΣ

Α. Τὰ σήματα στις άσπίδες τῶν έπτά στὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Εὐριπίδη.

Κεντρικὸ δομικὸ στοιχεῖο τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, τοῦ τρίτου στῆ σειρὰ ἔργου τῆς Αἰσχύλειας τετραλογίης μὲ θέμα τὸ μῦθο τοῦ Οἰδίποδα (Λαῖος, Οἰδίπους, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Σφίγξ), εἶναι τὰ έπτά ζεύγη λόγων (Redenpaare)¹. Ὁ Ἐτεοκλῆς δίνει κάθε φορά τὴν κατάλληλη ἀπάντηση στὴν περιγραφή τοῦ κατασκόπου². Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ιδιαίτερη σημασία καὶ ποὺ πιθανότατα ὀφείλεται στὸν Αἰσχύλο³ εἶναι οἱ περιγραφές τῶν ἀπεικονίσεων στις άσπίδες τῶν «έπτά»), ποὺ δὲν ἐξυπηρετοῦν βέβαια μόνο ἓνα στόχο, τὴν ἀποφυγὴ τῆς μονοτονίας⁴, ἀλλὰ πολλοὺς ἄλλους.

Θὰ πρέπει βέβαια νὰ συμφωνήσουμε ὅτι οἱ περιγραφές ἔργων τέχνης στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία εἶναι συχνές⁵ καὶ ἀκόμη ὅτι ἡ περιγραφή άσπίδων στὸν Αἰσχύλο ἀκολουθεῖ τὴν ἐπικὴ παράδοση⁶. Καινοτομεῖ ὡστόσο ὁ Αἰσχύλος σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπικὴ παράδοση καὶ στὸ ὅτι ἐκμεταλλεύεται τὰ διάφορα «σήματα» ἢ τὰ δημιουργεῖ κοντὰ σ' αὐτὰ ποὺ ἤδη παραδοσιακὰ ὑφίστανται, στὸ ὅτι δίνει συμβολικὴ σημασία σ' αὐτά⁷. Καὶ τὸ

1. Οἱ ἔργασίες ποὺ πραγματεύονται διάφορα θέματα σχετικά μὲ αὐτὸ τὸ τμήμα εἶναι πολλές. Γιὰ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. G.O. Hutchinson, *Aeschylus Septem contra Thebas*, Oxford 1985, στὸ στ. 369-652 καὶ 653-719.

2. 375-396: 397-416, 422-436: 437-451, 457-471: 472-480, 485-500: 501-520, 526-549: 550-562, 568-596: 597-625, 631-652: 653-676. Σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ βλ. U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Aischylos Interpretationen*, Berlin 1914, 73f, O. Taplin, *The Stagecraft of Aeschylus*, Oxford 1977, 152, A. Peretti, *Epirrema e tragedia*, Firenze 1939, 154ff, καὶ G.O. Hutchinson, *op. cit.*, στὸ στ. 369-652.

3. U. von Wilamowitz-Moellendorff, *Aischylos Interpr.*, 78. Πρβλ. Ἄριστοφάνης Βάτραχοι, 928 κ.ε.

4. *Ibid.*, 78.

5. Βλ. A. G. Katsouris, «The employment of «artistic» means in Greek drama», *Prometheus VIII*, 1982, 136-146.

6. Βλ. G.O. Hutchinson, *op. cit.*, 106 στὸς στ. 369-652, T.G. Tucker, *The seven against Thebes of Aeschylus*, Cambridge 1908, Lii ff.

7. Πρβλ. Hutchinson, *op. cit.*, 106. Στὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο ὁ Αἰσχύλος πῆρε τὰ ἐμβλήματα στις άσπίδες τῶν έπτά ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐπικὴ παράδοση οἱ ἀπαντήσεις ποικίλλουν. Ὁ Tucker πιστεύει ὅτι τὰ «σήματα» ὑπῆρχαν ἤδη στὴ Θηβαΐδα (*The Seven against Thebes of Aeschylus*, σ. Liii)· ὁ Friedländer τὸ θεωρεῖ αὐτὸ ἀβέβαιο (Johannes von Gaza und Paulus Silentarius, 1912, 23), γιὰ τὸν E. Fraenkel ὁμως αὐτὸ

σπουδαιότερο τὰ ἐμβλήματα στὶς ἀσπίδες ἀντικατοπτρίζουν τὸ χαρακτήρα καὶ τὴ διάθεση αὐτῶν πού τὶς φέρουν¹. Ἰδιαιτέρως σημερινό, κατὰ τὴν ἀποψή μου, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἐδῶ, γιὰ πρώτη φορά, ὅσο ξέρω, ἔχομε μιὰ «ἀντιφαστική» ἐρμηνεία τῶν καλλιτεχνικῶν ἀπεικονίσεων, μιὰ θετική καὶ μιὰ ἀρνητική. Γιὰ τὸ πρόσωπο πού κρατᾶ τὴν ἀσπίδα ἔχουν βέβαια θετική σημασία, ἀπεικονίζουν τὴ σκέψη, τὴ διάθεσή του, τὸ ἐπιδιωκόμενο ἀποτέλεσμα. Γιὰ τὸν ἀντίπαλο, τὸν Ἐτεοκλῆ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, ἔχουν ἀρνητική σημασία. Τουλάχιστο προσπαθεῖ, σχεδὸν μὲ τὴν ἴδια ἐξυπνάδα μὲ τὴν ὁποία λύνει κινεῖς ἕνα αἴνιγμα, νὰ ἀνατρέψει τὴ θετική σημασία. Ὁ λόγος τοῦ Ἐτεοκλῆ ἔχει μιὰ δύναμη σχεδὸν μαγική². Ὁ Ἐτεοκλῆς στὸ ἔργο αὐτὸ παρουσιάζεταί σὰν ἡ προσωποποίηση τοῦ Ὀμηρικοῦ ιδεώδους, λόγων τε ῥητῆρ' ἔμμεναι ἔργων τε πρηκτῆρ' (Ἰλιάδα I 442). Σὲ αὐτὰ πού λέει ὁ κατὰσκοπος βρίσκει πάντοτε νὰ πεῖ τὰ κίρινα (στ. 1). Τὰ ἑπτὰ ζεύγη λόγων, ἐπιπλέον, λειτουργοῦν στὸ ἔργο σὰ μιὰ νοητὴ κλίμακα πού ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό, ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀνοία ἢ εὐβουλία στὶς ἐπιταγές τοῦ θεοῦ, ὀδηγεῖ ἀργὰ μὰ σταθερὰ μέσα ἀπὸ μιὰ ἀπατηλὴ ἀτμόσφαιρα αἰσιοδοξίας, στὸ ἀποκορύφωμα, τὴν τραγικὴ συγκυρία τὰ δυὸ ἀδελφίκα νὰ ἀντιταχτοῦν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο³.

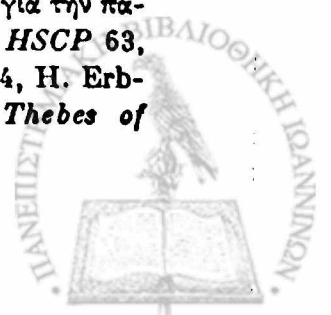
Αὐτὸ πού προτίθεμαι νὰ κάνω ἐδῶ εἶναι, πρῶτο, νὰ ἐξετάσω τὰ «σήματα» στὶς ἀσπίδες τῶν «ἑπτὰ», τὴ θετικὴ καὶ τὴν ἀρνητικὴ σημασία τους, καί, δεύτερο, νὰ ἐξετάσω τὴ διχροφοποίησιν στὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἴδιου θέματος ἀπὸ τοὺς ἄλλους δυὸ τραγικούς ποιητές.

δὲν εἶναι ἀπίθανο (Die sieben Redenpaare im Thebaner drama des Aeschylus, στὸ: *Kleine Beiträge zur klassischen Philologie*, I Rome 1964, 279). Ὡστόσο εἶναι γενικὰ παραδεκτὸ ὅτι ἡ δραματικὴ ἐκμετάλλευσίς τους ἀνήκει στὸν Αἰσχύλο (βλ. P. Friedländer, 23, καὶ E. Fraenkel, 280).

1. Πρβλ. Tucker, Liv: «Τονίζουν τὴν ἰδιαίτερη διάθεση καὶ χαρακτήρα, τὸ θράσος ἢ τὴν αὐτοπεποίθησιν, πού θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ Ἐτεοκλῆς». Πρβλ. ἐπίσης P. Friedländer, 23, καὶ E. Fraenkel, 280).

2. Βλ. H.D. Cameron, «The power of words in the Seven against Thebes», *TA PA* 101, 1970 95-118, T. Rosenmeyer, *The Masks of Tragedy*, Austin Texas 1963, 5-48, καὶ H.H. Bacon, *Arion* 3 1964 32. Ἡ δύναμη αὐτὴ εἰρωνικὰ θυμίζει τὸν Οἰδίποδα, πού μπόρεσε νὰ λύσει τὸ αἴνιγμα τῆς Σφίγγας. Ὅπως δμως ἐκεῖ ἡ «εὐτυχία» πού ἀκολουθεῖ εἶναι παραπλανητικὴ καὶ ἀκολουθεῖται σύντομα ἀπὸ μεγάλες συμφορές τόσο γιὰ τὴν πόλιν ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Οἰδίποδα, τὸ ἴδιο καὶ ἐδῶ. Ὁ Ἐτεοκλῆς φαίνεται νὰ κληρονόμησε ἀπὸ τὸν πατέρα του ὄχι μόνο τὴν ἀρά, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν ἰκανότητα.

3. Τὸ πρόβλημα πότε ἀποφασίζει ὁ Ἐτεοκλῆς νὰ τοποθετήσει τοὺς ἑπτὰ Θηβαίους πού θὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἑπτὰ Ἀργεῖους δὲν εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας γιὰ τὴν παρούσα μελέτη. Ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ δεῖ τίς ἐξῆς ἐργασίες: E. Wolff, *HSCP* 63, 1958, 89ff, H. Patzer, *HSCP* 63 1958 97ff, B. Otis, *GRBS* 3 1960 153-174, H. Erbse, *Hermes* 92 1964 1ff, H.D. Cameron, *Studies on the Seven against Thebes of Aeschylus*, 1971, 38ff καὶ Burnett, *GRBS* 14 1973 343ff.

Ἡ σειρά μὲ τὴν ὁποία παρουσιάζονται οἱ ἑπτὰ εἶναι ἡ ἐξῆς: Τυδεύς, Καπνεύς, Ἐτέοκλος, Ἴππομέδων, Παρθενοπαῖος, Ἀμφιάρεως, Πολυνείκης¹.

Ὁ Τυδεύς, πού οὐρλιάζει (βρέμει 378, ὡς δράκων βοᾷ 381, βοᾷ 392) καὶ λυσομανᾷ γιὰ μάχη (μαργῶν 380, μάχης ἐρῶν 392) ἔχει στὴν ἀσπίδα του τὸ ἐξῆς ἀλαζονικὸ «σῆμα» (388-390).

φλέγονθ' ὑπ' ἄστροις οὐρανὸν τετυγμένον
λαμπρὰ δὲ πανσέληνος ἐν μέσῳ σάκει,
πρέσβιστον ἄστρον, νυκτὸς ὀφθαλμός, πρέπει.

Ὁ οὐρανὸς μὲ τ' ἄστρα καὶ τὴν πανσέληνο εἶναι τὸ ἔμβλημα. Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸ ὑπέρφρον (387) καὶ ὑπερκόμποις (391) τοῦ κατασκόπου, καθὼς καὶ ὑπέρκομπον (404), τὴν ὕβριν (406) τοῦ Ἐτεοκλῆ, ὅτι τὸ «σῆμα» αὐτὸ γιὰ τὸν Τυδέα ἔχει θετικὴ σημασία: ἐκφράζει τὴν πεποίθησή του ὅτι αὐτὸς σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἄλλους πολεμιστὲς εἶναι σὰν τὸ φεγγάρι μὲ τ' ἄστρα². Τουλάχιστο αὐτὴ εἶναι ἡ ἐρμηνεία πού ὑπονοοῦν ὁ κατάσκοπος καὶ ὁ Ἐτεοκλῆς. Ἡ ἀρνητικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ἐτεοκλῆ στηρίζεται κύρια στὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ φεγγαριοῦ ἀπὸ τὸν κατάσκοπο ὡς νυκτὸς ὀφθαλμός (390):

400-407

καὶ νύκτα ταύτην ἦν λέγεις ἐπ' ἀσπίδος
ἄστροισι μαρμαίρουσαν οὐρανοῦ κυρεῖν,
τάχ' ἂν γένοιτο μάντις ἀνοία τινί·
εἰ γάρ θανόντι νύξ ἐπ' ὀφθαλμοῖς πέσοι,
τῷ τοι φέροντι σῆμ' ὑπέρκομπον τόδε
γένοιτ' ἂν ὀρθῶς ἐνδίκως τ' ἐπώνυμον
καυτὸς κατ' αὐτοῦ τὴν ὕβριν μαντεύσεται.

Ἡ ἀρνητικὴ ἐρμηνεία στηρίζεται στὴν ἀναστροφή τῶν λέξεων νυκτὸς ὀφθαλμός σὲ νύξ ὀφθαλμοῖς, δηλαδή νύκτα στὰ μάτια, θάνατος³.

Ὁ Καπνεύς, πῶς μεγάλος γίγαντας (424 κ.ε.) ἀπὸ τὸν Τυδέα, ἀλαζόνας (ὁ κόμπος δ' οὐ κατ' ἀνθρωπον φρονεῖ 425, κομπάζοντα 436) καὶ

1. Δὲν εἶναι βέβαιο ἂν καὶ τὰ ἑπτὰ ὀνόματα δίνονταν στὸ ἐπικὸ ποίημα Θηβαῖς ἢ ἂν δινόταν λεπτομερῆς περιγραφή τῶν ἡρώων (πρβλ. καὶ Hutchinson, σ. 105).

2. Περιττὸ νὰ τονίσουμε ὅτι τὰ «σήματα» στίς ἀσπίδες «μιλοῦν» γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῶν πολεμιστῶν πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λόγια πού ἐκστομίζουσι οἱ κάτοχοί τους. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ τοῦ συμβολισμοῦ βλ. E. Fraenkel, 278 σημ. 3.

3. Πρβλ. Cameron, TAPA 101 1970 101, καὶ E. Fraenkel, 282. Ἡ H.H. Bacon ἐρμηνεύει τὸ νυκτὸς ὀφθαλμός ὡς τὸ «κακὸ μάτι». Γενικὰ ἡ ἐρμηνεία τῆς τοῦ συμβολισμοῦ εἶναι κάπως παρατραβηγμένη: Ἡ νύκτα μὲ τὰ ἀστέρια καὶ τὴν πανσέληνο ἀποτελοῦν τὴν πῶς μεγάλη ἀπειλή γιὰ τὸ σπῆτι τοῦ Λαΐου· ὅτι ἡ νύκτα καὶ τὸ φεγγάρι συνδέονται μὲ τὴν Ἐκάτη, πού ἐδρεύει στὰ τριστρατα, καὶ πού συγγενεύει μὲ τὴν Ἐρινύν, τὴν κόρη τῆς Νύκτας, μὲ τίς λαμπάδες, τὰ σκυλιά, τὰ φίδια, κλπ. (Arion 3 1964 32).

βλάσφημος¹ (λέει ὅτι θὰ πάρει τὴν πόλη εἴτε τὸ θέλει ὁ θεὸς εἴτε ὄχι, ὅτι οὔτε ἡ Ἔρις μπορεῖ νὰ τὸν συγκρατήσει οὔτε οἱ κεραυνοὶ τοῦ Δία πού τοὺς πκρομοιάζει με καλοκαρινὴ λιχκάδα), πάνω στὴν ἀσπίδα του (432-4).

ἔχει δὲ σῆμα γυμνὸν ἄνδρα πυρφόρον,
φλέγει δὲ λαμπὰς διὰ χερῶν ὠπλισμένη,
χρυσοῖς δὲ φωνεῖ γράμμασιν «πρήσω πόλιν».

Τὸ «σῆμα» ἐκφράζει καθαρὰ τὴ διάθεση τοῦ φορέα τῆς ἀσπίδας. Ὁ Ἔτεοκλῆς, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ πολὺ κακὸ σημάδι στὸ χαρακτήρα τοῦ Καπανέα, δηλαδή τὴ βλασφημία του, προχωρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὸ «σῆμα» ὡς ἐξῆς (444-6):

πέποιθα δ' αὐτῶ ξὺν δίκη τὸν πυρφόρον
ἦξιν κεραυνὸν οὐδὲν ἐξηκασμένον
μεσημβρινοῖσι θάλπεσιν τοῖς ἡλίου.

Στὸ στ. 432 καὶ στὸ ἔμβλημα τοῦ Καπανέα πυρφόρος σημαίνει αὐτὸς πού φέρει, κρατᾷ τὸ πῦρ, τὴ φωτιά, δηλαδή εἶναι ὁ γυμνὸς ἄντρας πού κρατᾷ τὴν ἀναμμένη λαμπάδα καὶ πού λέει «θὰ κάψω τὴν πόλη». Ὁ Ἔτεοκλῆς συνδυάζει τὸ πυρφόρος με τὸ κεραυνός, δηλαδή ὁ κεραυνὸς πού κουβιάει τὴ φωτιά, καὶ ὅλη αὐτὴ τὴν ἔκφραση με τὴν εἰρωνικὴ σύγκριση τοῦ κεραυνοῦ με τὴ μεσημεριανὴ λιχκάδα. Ἐπιπλέον, θὰ ἀντιτάξει σ' αὐτὸν ἕναν ἄντρα, πού πρὸλο πού δὲν μιλάει σχεδὸν καθόλου (στόμαργός ἐστ' ἄγαν 447), λάμπει, φεγγοβολᾷ, ἀπὸ παλληκαριὰ (αἶθων...λῆμα 448)².

Τρίτος στὴ σειρά εἶναι ὁ Ἐτέοκλος³. Τὸ «σῆμα» του εἶναι τὸ ἐξῆς (466-9):

ἀνὴρ δπλίτης κλίμακος προσαμβάσεις
στείχει πρὸς ἐχθρῶν πύργων, ἐκπέρσαι θέλων·
βοᾷ δὲ χούτος γραμμάτων ἐν ξυλλαβαῖς
ὡς οὐδ' ἂν Ἄρης σφ' ἐκβάλοι πυργωμάτων.

Ἡ παράσταση εἶναι ρεχλιστική⁴, τὸ φρόνημα ὁμῶς πού ἐκφράζει ὁ κάτοχος τῆς ἀσπίδας εἶναι βλάσφημο. Ὁ Ἔτεοκλῆς ἀντιστρέφει τὸ νόημα τοῦ συμβολισμοῦ. Ὁ Μεγαρεύς, πού εἶναι ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν σπαρτῶν,

1. Ὁ Winnington-Ingram τονίζει, σωστά, ὅτι ὁ Τυδεὺς δὲν εἶναι βλάσφημος κι ὅτι ὁ Αἰσχύλος ἔβαλε ἀνάμεσα στὸν Τυδέα (πού στὴ δυάδα λόγων πού τὸν ἀφορᾷ τονίζεται ἡ σχέση με τὸν Ἀμφιάραο καὶ τὸν Πολυνεῖκη) καὶ τὸν Ἀμφιάραο τοὺς Καπανέα, Ἐτέοκλο, Ἴππομέδοντα καὶ Παρθενοπαῖο, πού εἶναι ὅλοι τοὺς βλάσφημοι (*Studies in Aeschylus*, 1983, 20). Γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Τυδέα καὶ τοῦ Καπανέα βλ. καὶ E. Fraenkel, 277-8 καὶ 280-284, 285-292 ἀντίστοιχα.

2. Πρβλ. Cameron, *TAPA* 101 1970 101f.

3. Σχετικὰ με τὴν ὑπόθεση τοῦ Garvie ὅτι ὁ Ἐτέοκλος εἶναι ἐφεύρεση τοῦ Αἰσχύλου, βλ. Hutchinson, σ. 117 στὸ στ. 457-485.

4. Βλ. Hutchinson, 106.

ἢ θὰ πεθάνει καὶ θὰ πληρώσει τὸ χρέος του στὴ γῆ (477) ἢ θὰ πάρει καὶ τοὺς δυὸ ἄντρες (δηλαδὴ τὸν ὀπλίτη τῆς ἀσπίδας καὶ τὸν κάτοχο τῆς ἀσπίδας) καὶ τὴν πόλη (ποὺ παριστάνει ἡ ἀσπίδα), λάφυρα στὸ σπῆτι τοῦ πατέρα του (ἴσως νὰ ἐννοεῖ τὸν Ἄρη)¹.

Ὁ Ἴππομέδων κατχλαμβάνει τὸ ἐπίκεντρο τῶν ἑπτὰ Redenpaare. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἴσως καθόλου τυχαῖο. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Cameron², ἡ σύγκρουση τοῦ Δία μὲ τὸν Τυφῶνα συμβολίζει τὴ σύγκρουση τοῦ καλοῦ μὲ τὸ δαιμονικό, τῆς νόμιμης ἐξουσίας μὲ τοὺς ἐπικρατοῦσες, τῆς πολιτισμένης κοινωνίας μὲ τὴ βρβρική ἀναρχία, τοῦ ἱεροῦ μὲ τὸ ἀνόσιο, τοῦ δίκαιου μὲ τὸ ἄδικο. Κι αὐτὸς εἶναι γιγαντόσωμος³ (488) οὐρλιάζει (497), εἶναι τρομερὸς (498.500) καὶ σὰ μανιασμένος θέλει νὰ ριχτεῖ στὴ μάχη (498). Τὸ «σῆμα» στὴν ἀσπίδα του εἶναι ἀνάλογο (493-6):

*Τυφῶν' ἰέντα πύρπνοον διὰ στόμα
λιγνὸν μέλαιναν, αἰόλην πυρὸς κάσιν·
ὄφρων δὲ πλεκτάναισι περιβρομον κύτος
προσηδάφισται κοιλογάστορος κύκλου.*

Ὁ Ἴππομέδων πιστεύει ὅτι εἶναι τρομερὸς, ὅπως ὁ Τυφῶν, ποὺ βγάζει ἀπὸ τὸ στόμα του φωτιά καὶ στάχτη. Ὁ πιὸ κατ'ἀλληλος νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει εἶναι ὁ Ὑπέρβιος⁴ (τὸ ὄνομά του ἐκφράζει τὴ δύναμή του καὶ γιὰ τὸν Αἰσχύλο τὸ ὄνομα εἶναι ἐπώνυμον, ἐκφράζει δηλαδὴ τὴν ιδιότητα τοῦ φορέα του), γιὸς τοῦ Οἴνοπα (καὶ ἔτσι σχετίζεται μὲ τὴ Διονυσιακὴ μανία, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει καὶ τὸν Ἴππομέδοντα (βλ.498), ποὺ κατὰ σύμπτωση (508) φέρει ἀσπίδα μὲ «σῆμα» τὸν Δία ὁ ὁποῖος (513).

σταδαῖος ἦσται διὰ χερὸς βέλος φλέγων.

Ὁ συμβολισμὸς εἶναι εὐεξήγητος. Τὸ καλὸ σημάδι γιὰ τὸν Ἴππομέδοντα παίρνει, μὲ τὴν ἀντιπαράθεσή του μὲ τὸν Δία, δυσοίωνα ἐρμηνεία, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Δίας νίκησε τὸν Τυφῶνα. Τὸ ἴδιο θὰ γίνεи καὶ

1. Βλ. Cameron, *TAPA* 101 1970 103, καὶ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ συμβολισμοῦ βλ. Hutchinson, 121 στὸ στ. 478, καθὼς καὶ E. Fraenkel, 293-300. Ἴσως νὰ εἶναι σωστὴ ἡ παρατήρηση τοῦ Kitto H.D.F. ὅτι ὁ Ἐτεοκλῆς ἔχασε τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ἀντιταχθεῖ στὸν Ἐτέοκλο (*Greek Tragedy*, 49). Ὁ Vidal-Naquet παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ἐτέοκλος παρουσιάζεται ὡς ὁ σωσίας τοῦ Ἐτεοκλῆ: ἐναντίον τῆς πόλεως ποὺ ὑπερασπίζεται ὁ Ἐτεοκλῆς ἐπιτίθεται ἕνας Ἐτέοκλος (*Mythe et Tragédie* II, 143). Εἶναι βέβαια σημαντικὸ ἀπὸ δραματικὴ ἀποψη ὅτι ὁ Ἐτεοκλῆς, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς προσδοκίαις ὄλων, ἀποφασίζει νὰ μὴν ἀντιταχθεῖ ὁ ἴδιος στὸ σωσία του.

2. *TAPA* 101 1970 103 f. Γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ του βλ. καὶ E. Fraenkel, 301-304. Πρβλ. Vidal-Naquet, *Mythe et Tragédie* II, 135.

3. Ἐτσι τὸ «σῆμα» του ἀνταποκρίνεται στὸ παράστημά του (πρβλ. E. Fraenkel, 301).

4. Ὁ Ὑπέρβιος, ὅπως καὶ ὁ Ἄκτωρ παρακάτω (555), εἶναι ad hoc ἐφεύρημα τοῦ Αἰσχύλου.

τώρα. Γιατί με τὸ «σῆμα» αὐτὸ ὁ Ὑπέρβιος καὶ οἱ συμπολεμιστές του εἶναι με τὸ μέρος τῶν νικητῶν, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Ἴππομέδων βρίσκεται με τὸ μέρος τῶν ἡττημένων (516). Καὶ μιὰ καὶ ὁ Δίας εἶναι στὴν ἀσπίδα τοῦ Ὑπέρβιου, εἶναι ἐπόμενο, σύμφωνα με τὴν ἐπωνυμία του (σωτήρ), νὰ τοῦ εἶναι σωτήριος (519-520)¹.

Τὸν πέμπτο ἥρωα τὸν εἰσάγει ὁ Αἰσχύλος με κάπως διαφορετικὸ τρόπο. Τὸ ὄνομά του τὸ λείει ὁ κατάσκοπος μόνο στὸ τέλος (548), ἐνῶ δίνει στὸ μεταξὺ ἀρκετὰ στοιχεῖα στὸν Ἐτεοκλῆ (καὶ ἔτσι καὶ στοὺς θεατὲς) νὰ λύσουν τὸ «αἰνίγμα»². Ὁ Παρθενοπαῖος σέβεται τὴν αἰχμὴ τοῦ κονταριοῦ του πιὸ πολὺ κι ἀπὸ τὸ θεό, σ' αὐτὴν ὀρκίζεται ὅτι θὰ πάρει τὴν πόλη, ἔστω κι ἂν δὲν τὸ θέλει ὁ Δίας (βία Διός, 531. Ἔτσι συσχετίζεται με τὴ βλασφημία τοῦ Καπανέα), εἶναι σκληρὸς (ὠμὸν ... φρόνημα, 536 κ.ε.) καὶ ἀλαζόνας (539-544)³.

τὸ γὰρ πόλεως ὄνειδος ἐν χαλκηλάτῳ
σάκει, κυκλωτῶ σώματος προβλήματι,
Σφίγγ' ὠμόσιτον προσμεμηχανημένην
γόμφοις ἐνώμα, λαμπρὸν ἔκκρουστον δέμας,
φέρει δ' ὑφ' αὐτῆ φῶτα, Καδμείων ἕνα,
ὡς πλεῖστ' ἐπ' ἀνδρὶ τῶδ' ἰάπτεσθαι βέλη.

Ὁ κάτοχος τῆς ἀσπίδας ἐξισώνει τὸν ἑαυτοῦ με τὴ Σφίγγα. Αὐτὴ ἢ σχέση τονίζεται ἰδιίτερα με τὸ νὰ χαρακτηρίζεται ὁ ἴδιος καὶ ἡ Σφίγγα με τὸ ἴδιο ἐπίθετο (ὠμὸν 536, ὠμόσιτον 541). Θέλει νὰ δηλώσει ὅτι θὰ τοὺς συμπεριφερθεῖ ἀνάλογα. Ἐπιπλέον ἡ Σφίγγα ποὺ κρατᾶ στὰ νύχια τῆς ἕναν Καδμεῖο ἀποτελεῖ προσβολὴ καὶ πρόκληση πρὸς τὴ Θήβη⁴, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μᾶς ἐπαναφέρει στὴ ρίζα τοῦ τωρινοῦ κηκοῦ ποὺ βρῆκε τὴν πόλη⁵ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο εἰρωνικὰ μᾶς προἰδεάζει γιὰ τὴ σύγκρουση δυὸ Θηβαίων, τοῦ Ἐτεοκλῆ καὶ τοῦ Πολυνείκη⁶. Ὁ Ἐτεοκλῆς προσπα-

1. Πρβλ. Cameron, *TAPA* 101 1970 104, καὶ Winnington - Ingram, *Studies in Aeschylus*, 30. Βλ. ἀκόμη τὴν παρόμοια ἐρμηνεῖα ποὺ δίνει ὁ Χορὸς (521-525). Θὰ πρέπει νὰ σημειώσομε ἐδῶ ὅτι ὁ Ὑπέρβιος εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς Θηβαίους πολεμιστὲς ποὺ τὸ σῆμα τῆς ἀσπίδας του περιγράφεται ἀπὸ τὸν κατάσκοπο.

2. Ἔτσι συνδυάζεται τὸ «αἰνίγμα» με τὸ «σῆμα» τοῦ ἥρωα, ποὺ ἐδῶ εἶναι ἡ Σφίγγα (βλ. Cameron, *TAPA* 101 1970 105).

3. Βλ. καὶ E. Fraenkel, 305-310.

4. Βλ. Cameron, *TAPA* 101 1970 105: ἀπὸ τὴ μιὰ γιὰτὶ «παίζει» με τὸν πόνο τῶν Θηβαίων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰτὶ τοποθέτησε σὲ τέτοιο σημεῖο τὸν Θηβαῖο στὴν ἀσπίδα, ὥστε νὰ δέχεται τὰ πιὸ πολλὰ κτυπήματα ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του, τοὺς ὑπερασπιστὲς τῆς πόλης. Βλ. καὶ W. G. Thalman, *Dramatic Art in Aeschylus' Seven Against Thebes*, New Haven and London 1971, 115.

5. Βλ. Winnington-Ingram, *Studies in Aeschylus*, 30.

6. Cameron, *TAPA* 101 1970 106. Πρβλ. καὶ W.G. Thalman, 115.

θεῖ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσηὴ νὰ ἐρμηνεύσει ἀρνητικὰ γιὰ τὸν κάτοχο τῆς ἀσπίδας τὰ σύμβολα. Ὁ Ἄκτωρ¹ δὲν θὰ ἐπιτρέψει νὰ μπεῖ στὴν πόλη οὔτε ἡ «γλώσσα» τοῦ Παρθενοπαίου οὔτε ἡ εἰκόνα τῆς Σφίγγας ποὺ βρῖσκεται στὴν ἀσπίδα του. Ἀντίθετα θὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ θὰ ἔχει τὴν ἴδιχη τύχη (πυκνοῦ² κροτησμοῦ, 561) ποὺ προόριζε ὁ κάτοχός της γιὰ τὸν Καδμεῖο ποὺ κρατοῦσε ἡ Σφίγγα.

Ὁ ἕκτος στὴ σειρά, ὁ Ἀμφιάρεως, εἶναι ἐντελῶς διχφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους³. Εἶναι μάντις, ξέρει τί τοὺς περιμένει, εἶναι γεννηχῖος, ἀλλὰ συγχρόνως πολὺ συνετὸς (σωφρονέστατον, 568). Γιὰ τοὺς ἀντιπάλους του χαρακτηρίζεται (610) ὡς

σώφρων δίκαιος ἀγαθὸς εὐσεβῆς ἀνὴρ⁴

ἀλλὰ γιὰ τοὺς συμπολεμιστὲς του εἶναι ἐνοχλητικὸς γιὰ τίς ἀλήθειες ποὺ λέει πρῶτα πρῶτα ἐναντίον τοῦ Τυδέα (571-575), τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζει ὡς τὸν πόλεως ταράκτορα (572) καὶ Ἐρινύος κλητῆρα (574), καὶ μετὰ ἐναντίον τοῦ Πολυνεΐκη (576-589)⁵. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀμφιάραου εἶναι παρόμοια μὲ αὐτὰ ποὺ θὰ χρησιμοποιήσει λίγο ἀργότερα ὁ Ἐτεοκλῆς ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του (658 κ.ε.)⁶. Ὁ χαρακτήρας τοῦ μάντη ἀντανακλᾶται καὶ στὴν ἀσπίδα του, ἡ ὁποία δὲν ἔχει κανένα «σῆμα» (591), γιὰτί (592)

οὐ γάρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει.

1. Βλ. καὶ σ. 31, σημ. 4.

2. Προτιμότερη ἡ γραφὴ πυκνοῦ. Ἀντίθετα ὁ Hutchinson, στὸν στ. 560f.

3. Πρβλ. Cameron, TAPA 101 1970 106, Winnington-Ingram, *Studies in Aeschylus*, 30, E. Fraenkel, 310-321, H.H. Bacon, *Arion* 3 1964 27, W. G. Thalmann, 116, P. Vidal-Naquet, *Mythe et Tragédie* II, 140, καὶ A. Moreau, «Fonction du personnage d'Amphiaraos dans les «Sept contre Thebes»» *BAGB* 1976 158-181. Ὁ τελευταῖος παρατηρεῖ ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Ἀμφιάραου καὶ τῶν ἄλλων εἶναι ἀκουστικὴ (auditive), ἀφοῦ δὲν φωνάζει καὶ δὲν κάνει θόρυβο ὅπως οἱ ἄλλοι, καὶ ὀπτικὴ (visuelle), ἀφοῦ ἡ ἀσπίδα του δὲν ἔχει κανένα «σῆμα» (160 κ.ε.).

4. Πρβλ. 595-6. Τονίζονται ἐκεῖνες οἱ ἀρετὲς του ποὺ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τοὺς προηγούμενους συμπολεμιστὲς του (βλ. Hutchinson, στὸ στ. 568-630).

5. Σωστὰ σημειώνει ὁ Vidal-Naquet (*Mythe et Tragédie* II, 140) ὅτι ὁ Ἀμφιάραος εἶναι αὐτὸς ποὺ δίνει τὸ νόημα σὲ ὅλο τὸ ἐπεισόδιο, εἶναι τὸ κλειδί γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ συνόλου (σ. 137). Παρόμοια καὶ ὁ Moreau A. ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ἀμφιάραος εἶναι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Αἰσχύλου (le port-parole) καὶ συγκρίνοντας τὸ ρόλο του μὲ τὸ ρόλο τοῦ Δαρείου στοὺς *Πέρσες* καὶ τῆς Κασσάνδρας στὸν *Ἀγαμέμνονα* θεωρεῖ ὅτι ἀποκαλύπτει μὲ ποιανοῦ τὸ μέρος βρῖσκεται ἡ δικαιοσύνη (ο.π., σ. 163).

6. Ὁ Ἀμφιάραος καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Πολυνεΐκη, κι αὐτὸ ἔχει μεγάλη σημασία, γιὰτί αὐτὸς ποὺ τὸν καταδικάζει εἶναι προφήτης καὶ συμπολεμιστὴς του (βλ. καὶ Hutchinson, στὸ στ. 568-630).

Ἡ ἀντίθεση αὐτὴ μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ δοκεῖν, τῆς πραγματικότητας καὶ τῆς ψευδοῦς ἐντύπωσης, συνδυαζόμενη μετὰ τὴν ἀνυπαρξία ἢ τὴν ὑπαρξία ἐμβλημάτων στὶς ἀσπίδες, μᾶς κατευθύνει νὰ δοῦμε, καὶ νὰ ἐρμηνεύσουμε, ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀπτική γωνία τὰ «σήματα» στὶς ἀσπίδες τῶν «ἐπτὰ». Ἀπὸ τὴ μιὰ εἶναι τὰ παχειὰ ἀλλὰ κενὰ λόγια καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ γενναῖες πράξεις, τὰ ἔργα¹.

Τὸ πρόβλημα ἐδῶ γιὰ τὸν Ἐτεοκλῆ εἶναι δύσκολο. Ποιὰ λύση θὰ βρεῖ γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει ἕναν ἄνδρα σοφὸν τε κάγαθόν (595); Κι ὅμως βρίσκει τὴ λύση: ἡ συλλογικὴ εὐθύνη. Μέσα στὰ ξερὰ καὶ τὰ χλωρὰ, μέσα στοὺς ἀνόσιους κι ἄδικους χάνετσι κι ὁ εὐσεβής. Γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀμφιάρεως θὰ ἔχει τὴν ἴδια τύχη μετὰ τοὺς ἄλλους.

Ἡ ἀποκορύφωση κι ἡ πιὸ μεγάλη δοκιμασία γιὰ τὸν Ἐτεοκλῆ φτάνει μετὰ τὴν ἑβδομῆ ρήση, καὶ τὸν Πολυνεΐκη. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Hutchinson, ὁ Αἰσχύλος ἀντιπαραθέτει ἕναν ἄνδρα πού λανθασμένα πιστεύει ὅτι ἡ θεία δικαιοσύνη εἶναι μετὰ τὸ μέρος του κι ἕναν ἄλλο πού βλέπει ὅτι ὀδηγοῦνται κι οἱ δύο τους ἀπὸ τὸ θεὸ σὲ καταστροφή². Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς τέσσερις συμπολεμιστὲς του (τὸν Καπανέχ, τὸν Ἐτέοκλο, τὸν Ἴππομέδοντα καὶ τὸν Παρθενοπαῖο), ὁ Πολυνεΐκης δὲν εἶναι βλάσφημος· ἀντίθετα, πιστεύει ὅτι ἐνεργεῖ μετὰ ὀδηγὸ τὴ δικαιοσύνη³. Ἐνδεικτικὸ εἶναι καὶ τὸ «σημα» στὴν ἀσπίδα του (644-8):

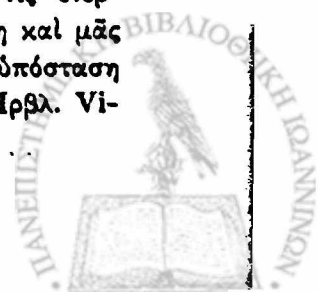
*χρυσήλατον γὰρ ἄνδρα τευχῆστην ἰδεῖν
ἄγει γυνή τις σωφρόνως ἡγουμένη·
δίκη δ' ἄρ' εἶναι φησιν, ὡς τὰ γράμματα
λέγει· «κατάξω δ' ἄνδρα τόνδε, καὶ πόλιν
ἔξει πατρώαν δωμάτων τ' ἐπιστροφάς».*

Ὁ Ἐτεοκλῆς, παρόλο τὸ ἀρχικὸ ξέσπασμα καὶ τὴ συνειδητοποίηση τῆς ἐπιχειρήμενης οἰκογενειακῆς συμφορᾶς, προχωρεῖ νὰ ἀνατρέψει τὸ θετικὸ γιὰ τὸν κάτοχό της συμβολισμό καὶ νὰ δώσει ἀρνητικὴ ἐρμηνεία.

1. Ὁ Moreau ἐπισημαίνει, σωστὰ κατὰ τὴν ἀποψή μου, ὅτι ἡ ἀντίθεση αὐτὴ μεταξὺ τοῦ φαίνεσθαι καὶ τοῦ εἶναι ὑπάρχει ὄχι μόνο ἀνάμεσα στὸν Ἀμφιάραο καὶ τοὺς συντρόφους του, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Θηβαίων (ο.π., σ. 164).

2. σ. 143, στοὺς στ. 631-652. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ «σήματος» στὴν ἀσπίδα τοῦ Πολυνεΐκη βλ. καὶ H.H. Bacon, *Argion* 3 1964 27.

3. Ὅσο ὅσο οἱ ἀναφορὲς τοῦ Ἀμφιάραου σὲ αὐτὸν πού προηγήθηκαν καὶ τὸ ἠθικὸ καὶ πολιτικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ὁ μάντης τοποθέτησε τὸν Πολυνεΐκη καὶ τίς ἐνέργειές του δίνουν εἰρωνικὰ μιὰ ἄλλη διάσταση στοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Πολυνεΐκη καὶ μᾶς πείθουν ὅτι ἡ Δίκη πού παριστάνεται στὴν ἀσπίδα του εἶναι μιὰ ὑποκειμενικὴ ὑπόσταση καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴ θεία Δίκη, τὴ Διὸς παῖδα παρθένον Δίκην (662). Πρβλ. Vidal-Naquet, *Mythe et Tragédie* II, 141.

Εἰρωνικὰ δηλώνει (659-663).

τάχ' εἰσόμεσθα τοῦπίσημ' ὄποι τελεῖ,
εἴ νιν κατάξει χρυσότευκτα γράμματα
ἐπ' ἀσπίδος φλύοντα σὺν φοίτῳ φρενῶν,
εἰ δ' ἢ Διὸς παῖς παρθένος Δίκη παρῆν
ἔργοις ἐκείνου καὶ φρεσίν, τάχ' ἄν τόδ' ἦν.

Ὁ Ἐτεοκλῆς ἀπορρίπτει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἀποψη πού ὑποστηρίζει ὁ ἀδελφός του. Πστέ, σὲ καμιά πράξη καὶ σὲ καμιά σκέψη ἀπὸ τότε πού γεννήθηκε ὡς τώρα, εἴτε σὰν παιδί εἴτε σὰν ἔφηβος εἴτε σὰν ἄντρης, δὲν εἶχε μὲ τὸ μέρος του τὴ δικαιοσύνη. Οὔτε συνεπῶς καὶ τώρα πού ἔρχεται νὰ βλάψει καὶ νὰ ὑποδουλώσει τὴν πατρίδα του¹.

Διαφορετικὰ (670-1)

ἦ δῆτ' ἄν εἴη πανδίκως ψευδώνυμος
Δίκη, ξυνοῦσα φωτὶ παντόλμῳ φρένας².

Τὸ ἀποτέλεσμα: ὁ Ἐτεοκλῆς εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Πολυνείκης ἔχει ἄδικο κι αὐτὸς δίκαιο. Εἶναι ὅμως φανερό ὅτι ὁ Ἐτεοκλῆς ὑπερβάλλει καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν φαίνεται νὰ βρίσκεται στὴν ὑπερβολή. Δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψει κανεὶς ὅτι ὁ Πολυνείκης εἶχε πάντοτε ἄδικο, σὲ ὅλη του τὴ ζωή!. Ὁ Αἰσχύλος ἐπιδιώκει μὲ αὐτὴ τὴν ὑπερβολή νὰ περιβάλλει μὲ ἀμφιβολία τὰ λόγια τοῦ Ἐτεοκλῆ. Ἔτσι δὲν εἶναι ξεκάθαρη, γιὰ μιὰ καὶ μόνη φορά, ἡ ἐξέλιξη. Δυὸ ἀντιμαχόμενοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν καὶ οἱ δυὸ τὸ δίκαιο μὲ τὸ μέρος τους! Σωστὰ ὅμως ὁ Ἐτεοκλῆς ἐπιλέγει νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ ἴδιος τὸν ἀδελφό του, ἔστω κι ἄν αὐτὸ ὀδηγεῖ στὴν ἀδελφοκτονία (674-5):

ἄρχοντι τ' ἄρχων καὶ κασιγνήτῳ κάσις,
ἐχθρός σὺν ἐχθρῷ στήσομαι³.

Ὁ Ἐτεοκλῆς καὶ ὁ Πολυνείκης τελικὰ συγκρούονται καὶ ἀλληλοεξοντώνονται δαιμονῶντες ἐν ἄτα, χωρὶς τελικὰ νὰ ξεκαθρίσει ποιὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ εἶχε μαζί του τὴ Δίκη⁴.

Ἐνδιχφέρουσα εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ P. Vidal-Naquet⁵, ὁ ὁποῖος βλέπει στὴ διάταξη τῶν ἐμβλημάτων στὶς ἀσπίδες μιὰ δο-

1. Πρβλ. τὰ λόγια τοῦ Ἀμφιάραου (560-586). Βλ. ἐπίσης Winnington-Ingram, *Studies in Aeschylus*, 31 κ.ε.

2. Πρβλ. Cameron, *TAPA* 101 1970 107.

3. Ἡ ἀποψη τῆς H.H. Bacon ὅτι ὁ Ἐτεοκλῆς ἔχει στὴν ἀσπίδα του τὸ «σῆμα» τῆς Ἐρινύος εἶναι ἐντελῶς ὑποκειμενικὴ καὶ δὲ στηρίζεται πουθενὰ στὸ κείμενο («The Shield of Eteokles», *Arion* 3 1964 35).

4. Πρβλ. Winnington-Ingram, 32 κ.ε. *Μανία, θυμοπληθῆς δορμαργος ἄτα* (686 κ.ε.), *κακοῦ... ἔρωτος* (688), *ὠμοδακῆς ἄγαν ἡμερος* (692) εἶναι οἱ χαρακτηρισμοὶ πού δίνει ὁ χορὸς στὴν ἀπόφαση κι ἐπιθυμία τοῦ Ἐτεοκλῆ νὰ ἀντιταχθεῖ ὁ ἴδιος στὸν ἀδελφό του.

5 *Mythe et Tragédie en Grèce ancienne* II, Paris 1986, 115-148.

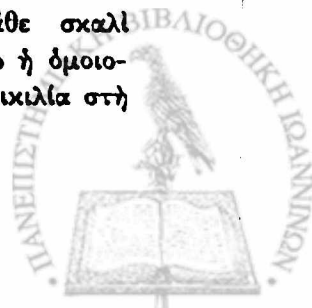
μὴ καὶ ὀργάνωση παρόμοια μὲ τὴ γλυπτικὴ στὰ ἀετώματα, ὅπως π.χ. τοῦ νχοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς στὴν Ὀλυμπία¹. Θεωρεῖ ὅτι τὸ κέντρο τὸ καταλαμβάνουν τὰ «σήματα» τοῦ Ἴππομέδοντα καὶ τοῦ Ὑπέρβιου ποὺ περιστάνουν ἀντίστοιχα τὸν Τυφῶνα καὶ τὸν Δία· στ' ἀριστερὰ βρίσκονται ὁ Τυδεύς, ὁ Καπανεύς καὶ ὁ Ἐτέοκλος, ἐνῶ στὰ δεξιὰ ὁ Παρθενοπαῖος, ὁ Ἀμφιάρεως καὶ ὁ Πολυνείκης. Τὰ ἐμβλήματα τῶν ἀγωνιστῶν στὸ ἀριστερὸ μέρος (Τυδέας: κόσμος νυκτερινός, Καπανέας: κόσμος πολεμιστῶν - «ψιλός» πολεμιστής, Ἐτέοκλου: κόσμος πολεμιστῶν - ὀπλίτης) ἐκφράζουν τὸν κόσμο τῶν ἀνδρῶν, τοῦ πολέμου, τῆς ἀντρικῆς ὕβρεως καὶ ἀγριότητος. Ἀντίθετα, στὸ δεξιὸ μέρος ἰσχυρίζεται ὅτι ἐκφράζεται ὁ κόσμος τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδα καὶ τῆς γυναικοκρατίας, ἀφοῦ ἐπικρατεῖ ἐδῶ ἡ μορφή τῆς Σφίγγας στὴν ἀσπίδα τοῦ Παρθενοπαίου καὶ τῆς Δίκης στὴν ἀσπίδα τοῦ Πολυνείκη.

Ἡ σχηματικὴ αὐτὴ διάταξη ὥστόσο, πλὴν τοῦ ὅ,τι εἶναι κάπως ἐξεζητημένη², παρουσιάζει ἓνα σοβαρὸ, κατὰ τὴν ἀποψή μου, μειονέκτημα: ρίχνει τὸ δραματικὸ βάρος στὸ μεσαῖο ζεῦγος, δηλαδὴ τὶς ρήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὴν περιγραφή τοῦ Ἴππομέδοντα καὶ τοῦ Ὑπέρβιου. Αὐτὸ ὅμως ἐρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι στὴν ἀποκορύφωση τοῦ δραματικοῦ ἐνδιαφέροντος ὀδηγοῦμαστε κλιμακωτὰ³ μέσθ ἀπὸ τὰ ἔξι ζεύγη ρήσεων καὶ φθάνομε μὲ τὴν ἑβδομῆ ρήση. Συνεπῶς ὅποιαδήποτε ἐρμηνεῖα τῆς συγκεκριμένης Αἰσχύλειας δομῆς, γιὰ νὰ εἶναι σωστή, θὰ πρέπει νὰ συμφωνεῖ μὲ τὴν δραματικὴ ἐξέλιξη. Μὲ βάση αὐτὸ τὸ κριτήριον, ἡ δομικὴ αὐτὴ διάταξη θὰ μπορούσε νὰ παραλληλιστεῖ μὲ τὶς παραστάσεις τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων (βλ. π.χ. τὰ περίφημα ἀγγεῖα τοῦ Διπύλου), οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν σχηματοποίηση καὶ τὴν ἐπανάληψη τῶν μορφῶν (ἀνθρώπων, ἀλόγων, κλπ) σὲ παράλληλες δικτάξεις. Αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ἐντοπίζομε εὐκρινῶς στὴ συγκεκριμένη Αἰσχύλεια δομὴ στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας ποὺ ἐξετάζομε. Ἐπιπλέον, οἱ λεκτικοὶ καὶ νοηματικοὶ σύνδεσμοι - κάθετοι καὶ ὀριζόντιοι - ποὺ διαπερνοῦν τὶς ἐπιμέρους ρήσεις ἐνισχύουν αὐτὴ τὴν ἀποψή μας.

1. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ κέντρο τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τὸ καταλάμβανε ὁ Δίας.

2. Δύσκολα π.χ. ἐντάσσεται σὲ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ ἐμβλημα στὴν ἀσπίδα τοῦ Τυδέα καὶ ἡ ἀπουσία ὁποιοῦδήποτε ἐμβλήματος στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀμφιάραου. Ἐπιπλέον, ἡ μορφή τοῦ στρατιώτη (ψιλοῦ ἢ ὀπλίτη) βρίσκεται ὄχι μόνον στὴν ἀσπίδα τοῦ Καπανέα καὶ τοῦ Ἐτέοκλου - ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα τοῦ Vidal-Naquet βρίσκονται στὸ ἀριστερὸ μέρος - ἀλλὰ καὶ τοῦ Παρθενοπαίου καὶ τοῦ Πολυνείκη - ποὺ καταλαμβάνουν τὸ δεξιὸ μέρος.

3. Ὅπως π.χ. στὴ σκάλα τῶν ἀνακτόρων στὴν Περσέπολη, ὅπου σὲ κάθε σκαλί ἀντιστοιχοῦσε μιὰ ἀνάγλυφη μορφή ποὺ ἔφερνε δῶρα στὸ Μέγα Βασιλεῖα. Ἐδῶ ἡ ὁμοιομορφία σπάει μὲ τὰ διαφορετικὰ δῶρα ποὺ προσκομίζουν, καθὼς καὶ μὲ τὴν ποικιλία στὴ στάση.

Ἔτσι:

α) Σὲ ὅλα τὰ ζεύγη ρήσεων ἔχομε τὴν περιγραφὴ κυκλικῶν ἀσπίδων, στὸ τέταρτο μάλιστα ζεύγος, κατ' ἐξαιρέση, ἔχομε περιγραφὴ δύο ἀσπίδων.

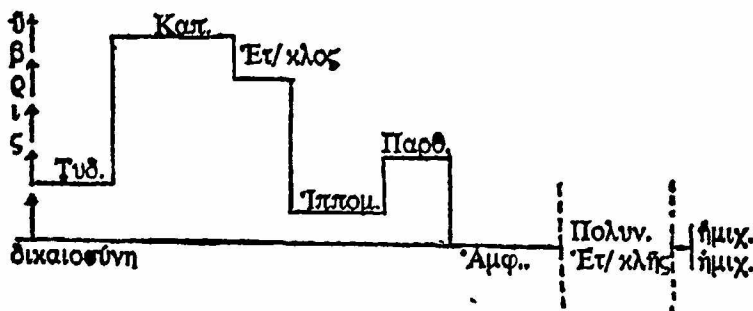
β) Σὲ κάθε ζεύγος ἔχομε θέση καὶ ἄρση («στροφὴ» καὶ «ἀντιστροφὴ») ποὺ ἐνισχύεται μὲ τὴν συνήθη ἰσορροπία ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων μεταξὺ τῆς ρήσης τοῦ κατασκόπου καὶ τῆς ρήσης τοῦ Ἐτεοκλῆ (20:20, 15:15, 14:8, 15:20, 24:13, 29:29, 22:24)¹.

γ) Ἡ μορφή τοῦ πολεμιστῆ (ψιλοῦ ἢ ὀπλίτη) ἀποτυποῦται στὶς ἀσπίδες τοῦ Καπανέα (γυμνὸν ἄνδρα πυρφόρον, 432), τοῦ Ἐτεοκλου (ἀνὴρ ὀπλίτης, 466), τοῦ Παρθενοπαίου (φῶτα Καδμείων ἕνα, 543), καὶ τοῦ Πολυνεΐκη (ἄνδρα τευχηστήν, 644). Ὑπάρχει ὡστόσο διαφοροποίηση, ἀφοῦ ἄλλοῦ παρουσιάζεται ὡς «γυμνός» μὲ τὴ λαμπάδα στὸ χέρι γιὰ νὰ κάψει τὴν πόλη, ἄλλοῦ ὡς «μοναχικός»² ν' ἀνεβαίνει τὶς σκάλες γιὰ νὰ καταλάβει τοὺς πύργους, ἄλλοῦ ὡς θῦμα τῆς Σφίγγας καὶ τέλος ὡς ὁ ὀπλίτης Πολυνεΐκης³.

δ) Σὲ τρεῖς ἀσπίδες ἔχομε ἐπιγραφές, στοῦ Καπανέα, τοῦ Ἐτεοκλου καὶ τοῦ Πολυνεΐκη, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ δύο, τοῦ Καπανέα καὶ τοῦ Ἐτεοκλου συμπεριλαμβάνουν τὴ λέξη «πόλιν».

ε) Λέξεις καὶ εἰκόνες δημιουργοῦν μιὰν ἀτμόσφαιρα γεμάτη φῶς καὶ λάμψεις:

1. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Τυδέα παριστάνει φλέγονθ' ὑπ' ἄστροις οὐρανὸν (388) στὴ μέση τοῦ ὁποῖου βρίσκεται λαμπρὰ πανσέληνος (389). Συνεκτικὸ κρίκο μὲ αὐτὰ ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἐτεοκλῆ στὴν νύκτα... ἄστροισι μαρμαίρουσαν (400 κ.ε.) στὴν ἴδια ἀσπίδα.

2. Ὁ Καπανεὺς συγκρίνει τὰς ἀστραπὰς καὶ τὰς κεραυνίους βολὰς μὲ μεσημβρινὰ θάλαμη (430 κ.ε.)· ἐπιπλέον ἐνισχύεται ἡ ἐντύπωση αὐτὴ μὲ τὸν ἄνδρα πυρφόρον (432) ποὺ παριστάνει ἡ ἀσπίδα, στοῦ ὁποῖου τὰ

1. Χωρὶς νὰ λάβομε ὑπόψη τὶς πιθανὲς φθορὲς στὴν παράδοση τοῦ κειμένου.

2. Βλ. Vidal-Naquet, *loc. cit.*

3. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἐτεοκλῆ στὸν ἄνδρ' ὀπλίτην (717) γενικὰ καὶ εἰδικὰ στὸν ἑαυτό του συνδέεται μὲ ὅλες τὶς προηγούμενες ἀναφορὲς.

χέρια φλέγει λαμπάς (433), καθώς και με τὸ ρῆμα τῆς ἐπιγραφῆς «πρή-
σω» (434). Ὁ Ἐτεοκλῆς ἐπαναλαμβάνει, τροποποιημένη, τὴν εἰκόνα αὐ-
τῆ στους στ. 444-6, τὸν πυρφόρον / ἤξειν κεραυνόν, οὐδὲν ἐξηκασμένον /
μεσημβρινοῖσι θάλπεσιν τοῖς ἡλίου. Τὸ ἐπίθετο (448) ποῦ ἀναφέρεται στὸν
Πολυφόντη, τὸν ἀντίπαλο τοῦ Καπανέα, προσθέτει ἀκόμα μιὰ φωτεινὴ πι-
νελιά στὴν ὅλη εἰκόνα.

3) Στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἵπέρβιου ὁ Δίας, διὰ χειρὸς βέλος φλέγων (513)
ἀντιμετωπίζει τὸν πύρπνοον Τυφῶνα (511) ποῦ βρίσκεται στὴν ἀσπίδα
τοῦ Ἴππομέδοντα.

4) Ἡ Σφίγγα, στὴν ἀσπίδα τοῦ Παρθενοπαίου, ἔχει λαμπρὸν ἔκκρου-
στον δέμας (542).

στ) Ἀναφορὲς στὸ θόρυβο συνδέουν τὶς περιγραφὲς τοῦ Τυδέα, τοῦ
Ἐτέοκλου καὶ τοῦ Ἴππομέδοντα. Ὁ Τυδεύς, μπροστὰ στὶς Προϊτίδες
πύλες, βρέμει (378) καὶ μεσημβριναῖς κλαγγαῖσιν ὡς δράκων βοᾷ (381),
ἐνῶ στὴν ἀσπίδα ποῦ κρατᾷ χαλκήλατοι κλάζουσι κώδωνες φόβον (386).
Τὸ ρῆμα βοᾷ ἐπαναλαμβάνεται στὸ στ. 392. Ὁ Τυδεύς ἐπιπλέον συγκρί-
νεται μετ' ἄλογο ποῦ κατασθμαίνων μένει, ὀρμαίει ἀκούοντας βοὴν σάλπιγγ-
γος (394). Στὰ κουδούνια ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἐτεοκλῆς λέγοντας ὅτι ὁ
κώδων καὶ οἱ λόφοι στὴν περικεφαλαία τοῦ Τυδέα δὲ δαγκώνουν ἀπὸ μό-
να τους χωρὶς τὸ δόρυ (399). Στὴν περίπτωση τοῦ Ἐτέοκλου ὁ θόρυβος
δημιουργεῖται ἀπὸ τὰ χαλιναγωγημένα ἄλογα του ποῦ θέλουν νὰ δρμήσουν
ἐναντίον τῶν πυλῶν (φιμοὶ δὲ συρίζουσι βάρβαρον βρόμον, / μυκτηροκόμποις
πνεύμασιν πληρούμενοι, 463-4). Ἡ λέξη βρόμον μᾶς πρὸςπέμπει στὸ βρέ-
μει (378) ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ Τυδέα, καὶ τὰ ἀσθμαίνοντα ἄλογα στὴν
ἀνάλογη πρὸςμοίωση τοῦ Τυδέα μετ' ἀσθμαῖνον ἄλογο (393-4). Οἱ πραγ-
ματικὲς φωνὲς πλέκονται μετ' τὴ φωνὴ τοῦ ὀπλίτη πάνω στὴν ἀσπίδα ὁ ὀ-
ποῖος βοᾷ... / ὡς οὐδ' ἂν Ἄρης σφ' ἐκβάλοι πυργωμάτων (469). Ἡ ἀπά-
ντηση τοῦ Ἐτεοκλῆ περιλαμβάνει ἀντίστοιχες ἀναφορὲς (ἵππικῶν φρουαγ-
μάτων / βρόμον, 475-6). Θορυβώδης εἶναι ἐπίσης ἡ παρουσία τοῦ Ἴππο-
μέδοντα, ὁ ὀποῖος συνοδεύει τὴν ἐπίθεσή του μετ' φωνῆς (ξὺν βοῇ, 487) καὶ
ἀλαλαγμοῦς (ἐπηλάλαξεν, 497)¹.

ζ) Οἱ τρεῖς μυχητὲς ποῦ ἀναφέραμε πιὸ πάνω, δηλαδή ὁ Τυδεύς, ὁ
Ἐτέοκλος καὶ ὁ Ἴππομέδων, συνδέονται καὶ μετ' τὸν φόβο ποῦ, μετ' τὸν ἕνα
ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, προκαλοῦν στοὺς ἀντιπάλους τους: τὰ κουδούνια στὴν
ἀσπίδα τοῦ Τυδέα κλάζουσι φόβον (386). Ὁ Ἐτεοκλῆς ἐκφράζει τὴ βε-
βαιότητα ὅτι ὁ Μεγαρεύς, ὁ Θηβᾶσιος ποῦ ὁ ἴδιος ἔταξε νὰ ἀντιπραταχθεῖ
στὸν Ἐτέοκλο, δὲν θὰ ἐγκαταλείψει τὴ θέση του ἵππικῶν φρουαγμάτων φό-

1. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Πολυεῖκη ποῦ συνοδεύει τὴν ἐπίθεσή του
μετ' ὀριαμβευτικὸ ἀλώσιμον ἄσμα (παιῶνα ἐπεξιακχάσας, 635).

βον φοβηθεῖς (475 κ.ε.)· κι ὁ Ἴππομέδων ὄχι μόνο προκαλεῖ τὸ φόβο μὲ τὸ βλέμμα του (φόβον βλέπων, 498), ἀλλὰ ὁ ἴδιος εἶναι προσωποποίηση τοῦ φόβου (Φόβος...κομπάζεται, 500).

η) Ἄλλος ἓνας συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τῶν τριῶν προαναφερθέντων ἡρώων εἶναι οἱ ἀναφορὲς στὸ θεὸ τοῦ πολέμου, τὸν Ἄρη. Οἱ «σπαρτοῖ» ποὺ τάσσονται νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἐχθροὺς συσχετίζονται ἔμμεσα μὲ τὸν Ἄρη, ἀφοῦ βλάστησαν ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ δράκοντα ποὺ φύλαγε τὴν πηγὴ τοῦ Ἄρη. Ὁ Μελάνιππος εἶναι ἀπόγονος τῶν «σπαρτῶν», ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ γλύτωσαν τὴν ἀλληλοεξόντωση (ὦν Ἄρης ἐφείσατο, 412), τὸ ἴδιο καὶ ὁ Μεγαρεὺς (474). Στους τελευταίους στίχους τοῦ πρώτου ζεύγους λόγων λέγεται ὅτι τὴ μονομαχίᾳ τοῦ Τυδέα καὶ τοῦ Μελάνιππου θὰ τὴν κρίνει ὁ Ἄρης (ἔργον δ' ἐν κύβοις Ἄρης κρινεῖ 414). Ἡ ἐπιγραφή στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἐτέοκλου βοᾷ (468) ὅτι οὐδ' ἂν Ἄρης σφ' ἐκβάλοι πυργωμάτων (469). Καὶ ὁ Ἴππομέδων εἶναι ἔνθεος Ἄρει, ἀλλὰ καὶ προσωποποίηση τοῦ γιοῦ καὶ συνοδοῦ τοῦ Ἄρη, τοῦ Φόβου (500).

Ἡ μεγαλαυχία εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν ἐπιτιθεμένων ἡρώων (πλὴν τοῦ Ἀμφιάραου) καὶ δηλοῦται τόσο μὲ τὴν ἐπανάληψη ὀρισμένων λέξεων ὅσο καὶ μὲ τὴ γενικότερη στάση τους. Ἔτσι τὸ σῆμα στὴν ἀσπίδα τοῦ Τυδέα εἶναι ὑπέρφρον (387) καὶ ὁ ὀπλισμὸς του, αἰ σαγαί, ὑπέρκομποι (391). Τὰ ἴδια ἐπιθέτα χρησιμοποιεῖ ὁ Ἐτεοκλῆς στὴν ἀπάντησή του: σῆμ' ὑπέρκομπον (404), ὑπέρφρονας λόγους (410). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ χιχιστὴ διάταξη αὐτῶν τῶν ἐπιθέτων: ὑπέρφρον - ὑπερκόμποις - ὑπέρκομπον ὑπέρφρονας. Ἐνδιάμεσα τοποθετεῖται τὸ οὐσιαστικὸ ὕβριν (406). Τοῦ Καπανέα ὁ κόμπω δ' οὐ κατ' ἄνθρωπον φρονεῖ (425). Βλ. ἐπίσης 436, ἄνδρα κομπάζοντα. Ἡ φράση μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἐτεοκλῆς ἀρχίζει τὴ ρήση του, καὶ τῶδε κόμπω (437), ἀπηχεῖ τοὺς προηγούμενους χαρακτηρισμοὺς. Στους λόγους ποὺ ἀφοροῦν τὸν Ἐτέοκλο δὲν ὑπάρχει ἡ χρῆση παρόμοιων ἐπιθέτων, ὅμως ἡ ἐπιγραφή στὴν ἀσπίδα οὐδ' ἂν Ἄρης μ' ἐκβάλοι πυργωμάτων (βλ. 469) εἶναι ὀπωσδήποτε ὑπέρκομπος. Ὁ Ἴππομέδων ἐπίσης Φόβος...κομπάζεται (500). Κι ὁ Παρθενοπαῖος δὲν εἶναι ἀκόμπωστος (538). Ὁ Ἐτεοκλῆς, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ κομπάσματά του, τάσσει ἀπέναντί του τὸν Ἄκτορα ποὺ εἶναι ἀκόμπωστος (554).

ι) Τὸ ἐπίθετο φερέγγυος τὸ συναντοῦμε στὸ τέλος τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης ρήσης (396, 470) καὶ στὸ τέλος τῆς ἀπάντησης τοῦ Ἐτεοκλῆ στὴ δεύτερη ρήση τοῦ κατασκόπου (449).

ια) Ὁ Ἐτεοκλῆς συνηθίζει νὰ τελειώνει τὶς ἀπαντήσεις του μὲ ἀναφορὰ στοὺς θεοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτᾶ τὴν ἔκβαση τῆς συγκεκριμένης κάθε φορὰ σύγκρουσης. Ἔτσι, στὸ στίχο 414 ἔχομε ἔργον δ' ἐν κύβοις Ἄρης κρινεῖ κι ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναφορὰ στὴ Δίκη (415)· στοὺς στ. 449-450, προστατηρίας Ἀρτέμιδος εὐνοίαισι σὺν τ' ἄλλοις θεοῖς· στὸ στ. 514,

κοῦπω τις εἶδε Ζῆνά που νικώμενον, ἢ στ. 520 σωτῆρ γένοιτ' ἂν Ζεὺς ἐπ' ἀσπίδος τυχών· στὸ στ. 562, θεῶν θελότων· στὸ στ. 625, θεοῦ δὲ δῶρὸν ἔστιν εὐτυχεῖν βροτούς· παρόμοια στὸ στ. 719, τὸν τελευταῖο προτοῦ φύγει γιὰ τὴ μάχη καὶ τὸ θάνατο, τονίζει ὅτι θεῶν διδόντων οὐκ ἂν ἐκφύγοις κακά.

ιβ) Ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου ἐπανέρχεται συνεχῶς μὲ τὴ χρήση τῶν καταλλήλων λέξεων (ἐνδίκως 405, ξὺν δίκῃ 444, δίκη 584, ἐκδίκως 607, καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀμφιάραου ὡς δικαίου) καὶ ἡ σημασία της τονίζεται μὲ τὴν ἀναφορὰ στὴ θεὰ Δίκη (στὸ τέλος τοῦ πρώτου ζεύγους ρήσεων, 415), ἀλλὰ κυρίως στὸ ἑβδομο ζεύγος ρήσεων, στὴν ἀντιπαράθεση τῶν δυὸ ἀδελφῶν: ἡ Δίκη βρίσκεται στὸ σῆμα τῆς ἀσπίδας τοῦ Πολυνεΐκη (645, 646), ἐνῶ ὁ Ἐτεοκλῆς ἀρνούμενος κάθε σχέση τοῦ Πολυνεΐκη μὲ τὴ δικαιοσύνη ἀναφέρεται τρεῖς φορές στὴ θεὰ Δίκη (ἢ Διὸς παῖς παρθένος Δίκη 662, Δίκη 667, 671)¹.

ιγ) Ἡ ἔκφραση γίγας ὄδ' ἄλλος, τοῦ πάρος λελεγμένου μείζων (424) συνδέει τὸν Καπανέα μὲ τὸν Τυδέα, καθὼς καὶ μὲ τὸν Ἴππομέδοντα (μέγας τύπος, 488). Ὁ Ἐτεοκλος στριφογυρίζει, δινεῖ (462) τὰ ἄλογά του ποὺ φρουμάζουν στὰ χαλινάρια, ἐνῶ ὁ Ἴππομέδων στριφογυρίζει τὴν κυκλικὴ ἀσπίδα του (ἀσπίδος κύκλον...δινήσαντος, 490). Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν Ἴππομέδοντα ποὺ βακχᾶ...θυιάς ὡς (494) ὁ Ἐτεοκλῆς τάσσει τὸν Ὑπέρβιο, γιὰ τοῦ Οἴνοπα (504)², ποὺ τὸ ὄνομά του σχετίζεται μὲ τὸν Διόνυσο. Αἱ ἀραὶ τελεσφόροι (655) στὸ λόγο τοῦ Ἐτεοκλῆ ἀπηχοῦν τὸ ἀρᾶται (633) τοῦ Πολυνεΐκη.

ιδ) Ὁ Τυδεὺς καὶ ὁ Πολυνεΐκης συσχετίζονται ἀκόμη, ἐπειδὴ εἶναι καὶ οἱ δυὸ ἐξόριστοι ποὺ βρῆκαν καταφύγιο στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀδραστου. Στὸ τμῆμα ποὺ ἐξετάζομε δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Τυδεὺς βρίσκεται στὴν ἀρχὴ καὶ ὁ Πολυνεΐκης στὸ τέλος οὔτε ὅτι ὁ μάντης Ἀμφιάρεως, ἔκτος στὴ σειρά, ἀφιερώνει μεγάλο μέρος τοῦ λόγου του στοὺς δυὸ αὐτοὺς ἥρωες. Ὁ συσχετισμὸς τοῦ Ἀμφιάραου μὲ τὸν Τυδέα καὶ τὸν Πολυνεΐκη γίνεται καὶ μὲ ἄλλον τρόπο. Ὁ Τυδεὺς καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Ἀμφιάραου κατηγορώντας τον γιὰ δειλία (θείνει δ' ὄνειδει μάντιν Οἰκλείδην σοφόν, / σαίνειν μόρον³ τε καὶ μάχην ἀψυχία, 382-3). Τὸ μῖσος εἶναι ἀμοιβαῖο. Ὁ Ἀμφιάρεως τὸν κακολογεῖ καὶ τοῦ προσάπτει βαρύτερες κατηγορίες. Τὸν

1. Βλ. ἐπίσης 670 πανδίκως, 673 ἐνδικώτερος.

2. Ὁ Οἴνοπιων, ποὺ τὸ ὄνομά του ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ οἶνος + πίων, ἦταν γιὰς τοῦ Διονύσου.

3. Αὐτὴ τὴν ἔκφραση τὴ βρῖσκομε καὶ στὸ στ. 704 στὸ στόμα τοῦ Ἐτεοκλῆ (τί οὐν ἔτ' ἂν σαίνομεν ὀλέθριον μόρον;). Δὲν γνωρίζομε ἂν ὁ Αἰσχύλος ἐπέδωκε νὰ πετύχει κάποιον στόχο μὲ αὐτὴ τὴν ἐπανάληψη.

ἀποκαλεῖ: τὸν ἀνδροφόντην (572)¹, τὸν πόλεως ταράκτορα (572), κατηγορία πού ἔχει σχέση με τὴν κοινωνική καὶ πολιτική ἡρεμία τῆς πόλεως, μέγιστον Ἄργει τῶν κακῶν διδάσκαλον (573), πού ἀφορᾷ γενικά τὴν ἀρνητική ἐπίδραση τῆς παρουσίας του στοὺς πολίτες, Ἐρινύος κλητῆρα (574), ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἐρινύος, ὄργανο δηλαδή τῆς ἀντεκδίκησης, πρόσπολον Φόνου (574), ἱερέα λειτουργὸ τοῦ φόνου, καὶ κακῶν δ' Ἀδράστω τῶνδε βουλευτήριον (575), κακὸ σύμβολο τοῦ Ἀδράστου γι' αὐτὰ τὰ τωρινὰ κακά. Ψέγει ἐπίσης τὸν Πολυνεΐκη (576-586), ἐπειδὴ ἐπιχειρεῖ ἔργο ἀνήκουστο, νὰ ἀλώσει δηλαδή τὴν πατρίδα του καὶ τοὺς ντόπιους θεοὺς (πόλιν πατρῶν καὶ θεοὺς τοὺς ἐγγενεῖς πορθεῖν, 582, πατρίς τε γαῖα... ἀλοῦσα, 586). Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀρνητικὸ πρίσμα ἀκοῦμε τὸν κατάσκοπο νὰ λέει γιὰ τὸν Πολυνεΐκη ὅτι ψάλλει ἀλώσιμον παιῶνα (635), ὅτι θεοὺς γενεθλίους καλεῖ πατρῶας γῆς (639 κ.ε.), ὅτι βάζει τὴ Δίκη στὴν ἀσπίδα του νὰ διακηρύσσει «κατάξω δ' ἄνδρα τόνδε καὶ πόλιν ἔξει πατρῶαν...» (647 κ.ε.)².

ιε) Ἐνας διαφορετικοῦ τύπου «δεσμὸς» συνδέει τὸν Ἀμφιάρεω ἀπὸ τὴ μιὰ με τοὺς Θηβζίους πού ἔχουν ταχθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἐπιτιθέμενους καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη με τοὺς ἄλλους ἔξι συντρόφους του. Ἡ περιγραφή τοῦ μάντη, τόσο ἀπὸ τὸν κατάσκοπο ὅσο καὶ τὸν Ἐτεοκλῆ, μᾶς ἀναγκάζει νὰ δοῦμε μέσα ἀπὸ διαφορετικὸ πρίσμα ὅλους τοὺς ἄλλους ἥρωες². Χαρακτηρίζεται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὸν κατάσκοπο ὡς σωφρονέστατος (568), ἀλκὴν ἄριστος (569, βλ. ἐπίσης 592 ἄριστος), θεοσεβῆς (βλ. 596), σοφὸς καὶ ἀγαθὸς (595), καὶ ἀπὸ τὸν Ἐτεοκλῆ ὡς σώφρων δίκαιος (βλ. καὶ 598) ἀγαθὸς εὐσεβῆς (βλ. καὶ 602) ἀνὴρ, μέγας προφήτης (610 κ.ε.), με μιὰ ἐντυπωσιακὴ πράγματι συσσώρευση ἐπιθέτων, σὲ ἀντίθεση με τοὺς συμπολεμιστὲς του πού χαρακτηρίζονται ὡς δυσσεβεῖς (598), ἀνόσιοι (611), θρασύστομοι (612) καὶ ἔμμεσα ὡς πανοῦργοι, θεόπτυστοι, ἐχθρόξενοι καὶ θεῶν ἀμνήμονες (βλ. στ. 603-606). Ἡ ἀντίθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἐντυπωσιακὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἀμφιάρεως εἶναι ὁ μόνος πού ἡ ἀσπίδα του δὲν ἔχει σῆμα, οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει (592). Τὸ δοκεῖν καὶ τὸ εἶναι ἀλληλοαντιρροῦνται ἐδῶ, τὰ φαινόμενα δηλαδή ἀπατοῦν, ἡ πραγματικότητα δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀπατηλὰ μέσα, ὅπως εἶναι τὰ ἐμβλήματα στὶς ἀσπίδες τῶν ὑπολοίπων.

ἌΟ κατάλογος τῶν «ἐπτὰ» στὸν Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶ, 1311-1325, τοῦ Σοφοκλῆ δὲν ἔχει ἰδιαίτερη δραματικὴ ἀξία. Συμπεριλαμβάνονται

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Τυδεὺς κατέφυγε στὸ Ἄργος μετὰ ἀπὸ ἀνθρωποκτονία.
2. Πρβλ. 668 ἐν πατρῶας μὴν χθονὸς κακουχία ἐκ μέρους τοῦ Ἐτεοκλῆ.
3. Ὁ Vidal-Naquet παρατηρεῖ σωστὰ ὅτι ὁ Ἀμφιάρεως δίνει τὸ νόημα σὲ ὅλο τὸ ἐπεισόδιο (σ. 140).

στήν ἔκκληση τοῦ Πολυνεΐκη στὸν τυφλὸ πατέρα του νὰ συμπαρταχτεῖ μαζί του, ἔκκληση ποὺ τὴν κάνει ἐξ ὀνόματος τῶν ὑπόλοιπων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα ἐλάχιστα ἄλλα στοιχεῖα δίνονται¹. Παρατηροῦμε ἐπίσης μιὰ σχετικὰ διαφοροετικὴ σειρὰ ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο ποὺ δὲν βλέπομε νὰ ἔχει κάποια ἰδιχίτερη σημασία (Ἀμφιάρεως, Τυδεύς, Ἐτέοκλος, Ἴππομέδων, Καπανεύς, Περθενοπαῖος, Πολυνεΐκης).

Ἐνδιχφέρον ὁμως παρουσιάζει ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Εὐριπίδης παρουσιάζει τοὺς «ἐπτὰ» συγκριτικὰ μὲ τὸν Αἰσχύλο. Τὸ θέμα ἐπανέρχεται στὸν Εὐριπίδη δυὸ φορές, στὶς Ἰκέτιδες (424-420 π.Χ.) καὶ στὶς Φοίνισσες (409 π.Χ.).

Στὶς Φοίνισσες μᾶς παρουσιάζει τοὺς ἐπτὰ μέσα ἀπὸ διαφοροετικὲς κάθε φορά ὀπτικὲς γωνίες, τὴν πρώτη φορά στὴ λεγόμενη «τειχοσκοπία» μέσα ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ γέροντα παιδαγωγοῦ καὶ μιᾶς ἀθώας νεαρῆς, τῆς Ἀντιγόνης². Ἡ Ἀντιγόνη ἐκφράζει τὴν ἐκπληξη καὶ τὸ θαυμασμὸ τῆς βλέποντας νὰ ἀστράφτει ἡ πεδιάδα ἀπὸ τὰ ὅπλα τῶν Ἀργείων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνησυχία τῆς. Ὁ παιδαγωγὸς τῆς δείχνει τοὺς ἐπτὰ δίνοντας τὸ ὄνομα καὶ ὀρισμένα ἄλλα στοιχεῖα. Ἡ Ἀντιγόνη συμπληρώνει μὲ παρατηρήσεις γεμάτες θαυμασμὸ, ἐκπληξη καὶ φόβο.

Πρῶτος ποὺ ἐπισημαίνεται εἶναι ὁ Ἴππομέδων, ποὺ στὸν Αἰσχύλο ἀναγγέλεται τέταρτος, πιθανότατα γιατί εἶναι ὁ πιὸ μεγάλῳσωμος καὶ ξεχωρίζει ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἡ Ἀντιγόνη προσέχει τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: εἶναι λευκολόφος (119) - στὸν Αἰσχύλο ἀναφορὰ στοὺς «λόφους» ὑπάρχει μόνο στὴ ρήση ποὺ ἀφορᾷ τὸν Τυδέα (τρεῖς κατασκίους λόφους / σείει, κράνους χαίτωμ' 384 κ.ε.) - βρίσκειται μπροστὰ ἀπὸ ὄλο τὸ στρατὸ (πβ. Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, 500 πρὸς πύλαις), κρατᾷ στὸ χέρι πάγχυαλη ἀσπίδα - στοιχεῖο ποὺ τονίζεται ἰδιχίτερα στὴ ρήση τοῦ κατασκόπου στοὺς Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, 489 κ.ε.: ἄλω δὲ πολλήν, ἀσπίδος κύκλον λέγω, ἐφοριζα δινῆσαντος - εἶναι περήφανος (127) - στοιχεῖο ποὺ ἐπίσης τονίζεται στὸν Αἰσχύλο - φοβερός εἰσιδεῖν (127), ὅπως στοὺς Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας (ἐφοριζα 490, φόβον βλέπων 498, Φόβος ... 500), ἀληθινὸς γίγχντας (128-130) - πρβλ. Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, 488 μέγας τύπος, 424 γίγας ὄδ' ἄλλος γιὰ τὸν Καπανέα.

Ὁ Τυδεύς εἶναι ὁ δεύτερος ποὺ ἐπισημαίνει ὁ παιδαγωγὸς (131-134). Τονίζεται ἡ πολεμικὴ του μανία (Ἄρη δ' Αἰτωλὸν ἐν στέρνοις ἔχει, 134).

1. Π.χ. τοῦ Ἀμφιάραου τονίζονται δυὸ ἰδιχίτητες, ὅτι εἶναι πρῶτος στὸν πόλεμο καὶ πρῶτος στὴ μαντικὴ (πρβλ. Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας 382, 592, 569). Γιὰ τὸν Καπανέα ἀναφέρεται ἡ ἀπειλή του ὅτι θὰ γκρεμίσει καὶ θὰ κάψει τὴν πόλη (πρβλ. Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας 427, 434).

2. Στ. 88-201. Τὴν τεχνικὴ αὐτὴ τὴ δανείζεται ὁ Εὐριπίδης ἀπὸ τὸ ἔπος, καὶ συγκεκριμένα τὴν «τειχοσκοπία» στὴν Ἰλιάδα, Γ 121 κ.ε., μεταξὺ τοῦ Πριάμου καὶ τῆς Ἑλένης.

Ἡ Ἀντιγόνη προσθέτει τὴν πληροφορία (σὲ μορφὴ ἐρώτησης) ὅτι εἶναι «σύγγαμβρος τοῦ Πολυνεΐκη (135-137) καὶ ἐκφράζει τὴν ἐκπληξή της: ὡς ἀλλόχρως καὶ μειξοβάρβαρος (138). Στὴν ἀπορία τῆς Ἀντιγόνης πῶς τὰ ξέρει ὅλα αὐτά, ὁ παιδαγωγὸς ἀπαντᾷ ὅτι τοὺς ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ «σημεῖα» ποὺ ἔχουν στὶς ἀσπίδες τους, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐδῶ δὲν μᾶς τὰ περιγράφει.

Τὴν προσοχὴ τῆς Ἀντιγόνης τραβάει μετὰ ὁ Παρθενοπαῖος (145-149). Βρίσκεται κοντὰ στὸν τάφο τοῦ Ζήθου (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 528 τύμβον κατ' αὐτὸν Διογενοῦς Ἀμφίονος), εἶναι καταβόστουχος (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 533 ἀνδρόπαις ἀνήρ), γοργὸς στὸ βλέμμα (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 537 γοργὸν δ' ὄμμα' ἔχων), πίσω του ἀκολουθεῖ πολὺς στρατὸς. Ἡ Ἀντιγόνη ἐκφράζει τὴν εὐχὴ νὰ τὸν σκοτώσει ἡ Ἄρτεμις (πρβλ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 501 κ.ε.), γιὰτὶ ἤρθε νὰ πάρει «ἐμὴν πόλιν» (153). Ὁ παιδαγωγὸς σχολιάζει (154) σὺν δίκῃ δ' ἤκουσι γῆν, πράγμα ποὺ τοῦ ἐμπνέει δικαιολογημένο φόβο γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλεως. Ὁ παιδαγωγὸς δὲν εἶναι βέβαια ὁ Ἀμφιάροσ, ἡ ἀποψὴ του ὅμως ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ὅσα λέει γιὰ τὸν Πολυνεΐκη ὁ μάντης στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 580-586.

Ἡ Ἀντιγόνη ρωτᾷ μετὰ γιὰ τὸν Πολυνεΐκη (156-158). Ὁ παιδαγωγὸς τῆς τὸν δείχνει. Ἡ Ἀντιγόνη δὲν μπορεῖ νὰ τὸν δεῖ καθαρά, τὸν γνωρίζει ὅμως ἀπὸ τὸ παράστημα. Ἀμέσως μετὰ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μποροῦσε νὰ πετάξει γιὰ νὰ ἀγκαλιάσει τὸν ἀδελφὸ της ποὺ τῆς λείπει τόσο πολὺ χρόνο στὴν ἐξορία. Θυμᾶται τὸ πόσο ἀστραφτερά εἶναι τὰ ὄπλα του. Στὴν παρουσίαση τοῦ Πολυνεΐκη ἐδῶ δὲν ἔχομε τίποτε ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ εἰκόνα ποὺ δίνει ὁ Ἀμφιάροσ γιὰ τὸν Πολυνεΐκη στὸν Αἰσχύλο. Ἡ εἰκόνα τοῦ Πολυνεΐκη δίνεται κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀπέραντης ἀδελφικῆς ἀγάπης.

Ὁ Ἀμφιάροσ παρουσιάζεται στοὺς στίχους 171-178. Ὁδηγεῖ κατὰλευκο ἄρμα, ἔχοντας μαζί του τὰ σφάγια γιὰ τὴ θυσία. Ἡ Ἀντιγόνη θυμᾶται τὸν ἄριστο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ μάντης ὀδηγεῖ τὸ ἄρμα. Ἡ λέξη σῶφρονα μᾶς θυμίζει τὸν χαρακτηρισμὸ του ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 568 ὡς σωφρονέστατον (καὶ σῶφρων, 610)· καὶ τὰ σφάγια ἀναφέρονται ἤδη στὴν πρώτη ρήση (379 οὐ γὰρ σφάγια γίννεται καλά).

Τελευταῖος παρουσιάζεται ὁ Καπνεὺς (179 - 192). Γιατί; Ἐπειδὴ αὐτὸς τὰ δεινὰ τῆδ' ἐφυβρίζει πόλει¹. Ἀντιπροσωπεύει πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅλους τὴν ὕβριν. Ὁ Εὐριπίδης τὸν παρουσιάζει κάπως διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο. Ἐξετάζει καὶ μετρᾷ τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη, γιὰ νὰ δεῖ ποῖος εἶναι ὁ πιὸ πρόσφορος τόπος γιὰ νὰ καταλάβει τὴν πόλιν. Στὸν Αἰσχύλο στὸ «σῆμα» τοῦ Ἐτέοκλου ὑπάρχει ὁ ὀπλίτης ποὺ πλησιάζει τοὺς πύργους μὲ σκάλαν (466-7). Ἡ ἀντίδραση τῆς Ἀντιγόνης εἶναι ἐδῶ πιὸ

1. Πρβλ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 426.

έντονη (182-192) καὶ ἀντανκκλᾶ τὴν ἀντίδραση τοῦ χοροῦ στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. Ἐπιπλαεῖται τὴν Νέμεσιν καὶ τὶς βροντὲς τοῦ Δία, τὸν κεραυνὸ πού σκοτώνει τὴν μεγκλαγορίαν ὑπεράνορα (πρβλ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, 425-431), καὶ τὴν παρόμοια εὐχή τοῦ χοροῦ στοὺς στίχους 452-60, ἀναφέρεται ἀκόμη στὸν κίνδυνο τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀίχμαλωσίας τῶν Θηβαίων γυναικῶν (185-189) καὶ τελειώνει μὲ τὴν εὐχή στὴν Ἄρτεμη νὰ μὴν τῆς δώσει ποτὲ δουλοσύνην. Αὐτὸ τὸ μοτίβο τῆς δουλείας εἶναι φυσικὰ έντονα τονισμένο στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας.

Ὁ Εὐριπίδης μὲ τὴ σκηνη αὐτὴ πέτυχε νὰ μᾶς δώσει τοὺς ἑπτὰ¹ μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτική γωνία μιᾶς ἀθῶας νεαρῆς κοπέλας, πού ποθοῦσε νὰ δεῖ τὸ στρατὸ τῶν Ἀργείων (89-91, 194-5). Οἱ περιγραφὲς δίνονται μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα θυμωσμοῦ, ἐκπληξῆς καὶ φόβου, καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Πολυνείκη ἀγάπης. Ὅπωςδήποτε αὐτὸ ἀποτελεῖ μεγάλη διαφοροποίηση ἀπὸ τὴν τεχνικὴ τοῦ Αἰσχύλου. Ἡ σειρά ἐπίσης στὴν παρουσίασή τους εἶναι διαφορετικὴ, ὅπως καὶ, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, τὰ στοιχεῖα πού τοὺς χαρακτηρίζουν.

Στοὺς στίχους 740 κ.ε. ὁ Εὐριπίδης βάζει τὴν εἰσήγησι γιὰ ἐπιλογή τῶν ἑπτὰ Θηβαίων πού θὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἑπτὰ Ἀργεῖους στὸ στόμα τοῦ Κρέοντα. Ὁ Ἐτεοκλῆς συμφωνεῖ νὰ ἐπιλέξει τοὺς πιδὸ γενναίους καὶ τοὺς πιδὸ συνετοὺς (746-7: θάρσει...φρενῶν εὐβουλία):

749-754

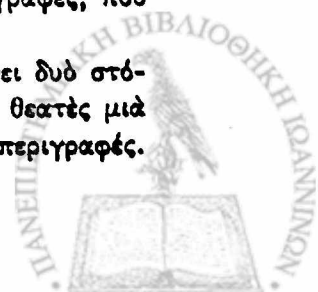
ἔσται τάδ'· ἐλθῶν ἐπτάπυργον ἐς πόλιν
τάξω λοχαγοὺς πρὸς πύλαισιν, ὡς λέγεις,
ἴσους ἴσοισι πολεμίοισιν ἀντιθεῖς.
ὄνομα δ' ἐκάστου διατριβὴ πολλὴ λέγειν,
ἐχθρῶν ὑπ' αὐτοῖς τεύχεσιν καθημένων.
ἀλλ' εἰμι, ὅπως ἂν μὴ καταργῶνεν χέρα.

Ἄναμφισβήτητα αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ πιδὸ ρεχλιστικὴ λύση γιὰ τὸν Εὐριπίδη ἀπὸ τὴ λύση πού ἔδωσε ὁ Αἰσχύλος στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας². Οἱ λεπτομερεῖς περιγραφὲς δίνονται σὲ μιὰ πιδὸ φυσικὴ στιγμή, μετὰ τὴν ἐκβαση τῆς μάχης καὶ ὄχι πρὶν, ὅπως στὸν Αἰσχύλο, ἀπὸ τὸν ἀγγελιοφόρο,

1. Στ' ἀλήθεια δίνονται μόνο ἔξι, μὲ μιὰ μόνο ἀναφορὰ στὸν Ἄδραστο (160). Στοὺς ἑπτὰ τοῦ Εὐριπίδη δὲν συμπεριλαμβάνεται ὁ Ἐτεοκλος.

2. Νὰ σημειώσωμε τὴν ἀποψη τοῦ T.G. Tucker (*The Seven against Thebes of Aeschylus*, Cambridge 198, Li) ὅτι οἱ στίχοι Φοίνισσες 749 κ.ε. δὲν ἀποτελοῦν κριτικὴ τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλὰ ἓνα εἶδος ὑπεράσπισης τοῦ ἴδιου τοῦ Εὐριπίδη· ὁ ποιητὴς ἀσχεῖ ἐδῶ κριτικὴ τῶν θεατῶν του, πού περίμεναν νὰ ἀκούσουν λεπτομερεῖς περιγραφὲς, πού ὅμως ὁ Εὐριπίδης δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ τοὺς δώσει ἐδῶ.

Ἐστὸσο τὸ ἓνα δὲν ἀποκλείει τὸ ἄλλο. Συγχρόνως ὁ Εὐριπίδης πετυχαίνει δυὸ στόχους. Πρῶτο, νὰ ἀσχεῖ κριτικὴ τοῦ Αἰσχύλου, καὶ δεύτερο νὰ δώσει στοὺς θεατὲς μιὰ ἐξήγησι καὶ μαζὶ νὰ τοὺς ξαφνιασθεῖ γιὰ τὸ ὅτι δὲν θὰ δώσει ἐδῶ λεπτομερεῖς περιγραφὲς.

στοὺς στίχους 1104-1195¹. Ἡ σειρά μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρονται εἶναι πάλι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν σειράν ποῦ μᾶς ἔδωσε ὁ ἴδιος στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου, στὴν «τειχοσκοπία»:

1104-1109	Παρθενοπαῖος	1153-1162	Παρθενοπαῖος
1109-1112	Ἀμφιάρεως	1165-1171	Τυδεὺς
1113-1118	Ἴππομέδων	1172-1186	Καπανεὺς
1119-1122	Τυδεὺς	1187-1188	Ἄδραστος
1123-1127	Πολυεΐκης		
1128-1133	Καπανεὺς		
1134-1140	Ἄδραστος		

Ὁ Εὐριπίδης διαφοροποιεῖται, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ ξέρουμε τὸ λόγο, καὶ ἀπὸ τὴν τοποθέτηση τῶν ἑπτὰ σὲ διαφορετικὲς πύλες², τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἐτεόκλου ἀπὸ τὸν Ἄδραστο, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἀναφέρονται οἱ περισσότεροι ἀντίπαλοι τῶν ἑπτὰ Ἀργείων. Ἐπιπλέον, καὶ πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ δράματος, ἡ ἀπόφαση γιὰ μονομαχίαν τοῦ Πολυεΐκη καὶ τοῦ Ἐτεοκλῆ πάθθηκε ὄχι πρὶν, ἀλλὰ σὲ μιὰ στιγμήν ποῦ νικοῦσαν οἱ Θηβαῖοι, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἐτεοκλῆ, πράγμα ποῦ φυσικὰ προκαλεῖ μεγάλη τραγικὴ εἰρωνεία. Διαφορετικὰ εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ «σήματα» στὶς ἀσπίδες τῶν ἑπτὰ Ἀργείων.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ

Παρθενοπαῖος

ἐκθρόλοις τόξοισιν Ἀταλάντην κάπρον
χειρουμένην Αἰτωλῶν (1108-9)

Ἀμφιάρεως

(1111-12) οὐ σημεῖ ἔχων
ὕβρισμέν', ἀλλὰ σωφρόνως ἄσημ' ὄπλα

Ἴππομέδων

στικτοῖς Πανόπτην ὄμμασιν δεδορκότα,

ΑΙΣΧΥΛΟΣ

Σφίγγα ποῦ κρατᾷ στὰ χέρια
ἕναν Καδμεῖο

χωρὶς κανένα σῆμα

Ὁ Τυφὼν ποῦ βγάζει ἀπὸ τὸ
στόμα του φωτιά καὶ στάχτη

1. Οἱ ἀπόψεις μερικῶν μελετητῶν γιὰ ἐξοβελισμόν αὐτῶν τῶν στίχων δὲν μὲ βρίσκουν σύμφωνοι: βλ. σχετικά τὴν κριτικὴν αὐτῶν τῶν ἀπόψεων ἀπὸ τὸν D.J. Mastronarde, «Are Euripides *Phoinissai* 1104-1140 interpolated?», *Phoenix* 32, 1978, 105-128. Οἱ περιγραφὲς τῶν ἐμβλημάτων στὶς ἀσπίδες στὸν Εὐριπίδην δὲν ἔχουν τὴν δραματικὴν σημασία ποῦ ἔχουν στὸν Αἰσχύλο. Γιὰ τίς ἀποκλίσεις τοῦ Εὐριπίδην ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο βλ. καὶ B.E. Goff, «The Shields of *Phoenissae*», *CRBS* 29/2, 1988, 135 κ.ε.

2. Ἡ πρώτη ἀναφορὰ εἶναι στὸν Αἰσχύλο, ἡ δευτέρη στὸν Εὐριπίδην: Τυδεὺς: Προϊτίσιν - Ὁμολοῖσιν, Καπανεὺς: Ἡλέκτραισιν - Ἡλέκτραις, Ἐτεόκλος: Νηίστησι - Ἄδραστος: ἐβδόμαις, Ἴππομέδων: Ὀγκας Ἀθάνας - Ὠγύγια πυλώματα, Παρθενοπαῖος: Βορραῖαις - Νηίταις, Ἀμφιάρεως: Ὁμολοῖσιν - Προϊτίδας, Πολυεΐκης: ἐβδόμαις-Κρηναίαισι.

τὰ μὲν σὺν ἄστρον ἐπιτολαῖσιν ὄμματα
βλέποντα, τὰ δὲ κρύπτοντα δυνόντων μέτα
ὡς ὕστερον θανόντος εἰσορᾶν παρῆν (1115-18)

Τυδεΐς

(1120-1122) λέοντος δέρος ἔχων ἐπ' ἀσπίδι οὐρανός, ἄστρα, πανσέληνος
χαίτη πεφρικός δεξιᾷ δὲ λαμπάδα
Τιτὰν Προμηθεὺς ἔφερεν ὡς πρήσων πόλιν.

Πολυνεΐκης

(1124-27) Ποτνιαδες δ' ἐπ' ἀσπίδι Δίκη κατάγουσα ἕναν πολεμιστή,
ἐπίσημα πῶλοι δρομάδες ἐσκίρτων φόβω καθὼς καὶ σχετικὴ ἐπιγραφή
εὐ πως στρόφιγξιν ἐνδοθεν κυκλούμεναι
πόρπαχ' ὑπ' αὐτόν, ὥστε μάλινεσθαι δοκεῖν.

Καπανεύς

(1131-32) γίγας ἐπ' ὤμοις γηγενῆς δλην πόλιν γυμνός πυρφόρος ἄνδρας,
φέρων μοχλοῖσιν ἐξανσπάσας βάρηων καθὼς καὶ ἐπιγραφή

Ἄδραστος

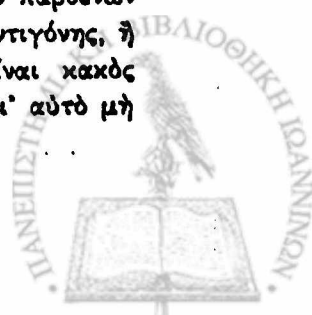
(1135-38) ἑκατόν ἐχίδναις ἀσπίδ' ἐκπληρῶν γραφῆ, ἕνας ὀπλίτης μὲ σκάλα κοντὰ
'Αργεῖον αὐχημ'· ἐκ δὲ τειχέων μέσων στοὺς πύργους, καθὼς καὶ ἐπι-
δράκοντες ἔφερον τέκνα Καδμείων γνάθοις γραφή

Ἐτέοκλος

Ὁ Εὐριπίδης ἀκολουθεῖ τὸν Αἰσχύλο μόνο στὴν περίπτωση τοῦ Ἄμφιαραου: ἡ ἀσπίδα του δὲν ἔχει κανένα «σῆμα», δεῖγμα σωφροσύνης καὶ ἀπουσίας τῆς ὕβρεως¹. Σὲ ὅλες τὶς ἄλλες περιπτώσεις τὰ «σήματα» εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο. Τὸ «σῆμα» τοῦ Παρθενοπαίου εἶναι «οἰκεῖον» (1107), δηλαδή οἰκογενειακὸ. Παριστάνει τὴ μητέρα του Ἄταλάντη νὰ πιάνει μὲ τὸ τόξο τῆς τὸν Αἰτωλὸ κάπρο. Σύμβολο γενναιότητος, ὄχι ὅμως ὕβρεως, ὅπως στὸν Αἰσχύλο. Μὲ τὴν ἀλλαγὴ ἐπομένως τοῦ ἐμβλήματος γίνεται πιὸ ἀνθρώπινος, λιγότερο ἀλαζόνας². Ὁ Ἴππομέδων ἐπίσης ἀντὶ τοῦ Τυφώνα ἔχει τὸν Πανόπτην Ἄργον, ἕνα ἐμβλημα πού δὲν εἶναι βλάσφημο, καὶ πού φανερώνει τὴ γρηγοράδα τοῦ βλέμματος τοῦ κα-

1. Πρβλ. Goff, *op. cit.*, 142-143.

2. Ἡ ἐρμηνεία πού δίνει ἡ Goff (ο.π., 138-142), δηλαδή ὁ συσχετισμὸς τῆς λέξεως οἰκεῖον (1107) μὲ τὴν παραμόρφωση τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἐπικείμενης καταστροφῆς του, ὁ παραλληλισμὸς μὲ τὸν οἶκον τῆς Ἰοκάστης, ἡ σημασία τῆς λέξεως παρθένος καὶ παρθενεία στὸ ἔργο καὶ ἡ σύνδεσή τους μὲ τὴ Σφίγγα, τὴν Ἄντιγόνη, τὸ χορὸ τῶν παρθένων καθὼς καὶ ἡ ἀποψη ὅτι τὰ βέλη τῆς Ἄταλάντης θυμίζου τὴν κατάρα τῆς Ἄντιγόνης, ἢ ὅτι ὁ θάνατος τοῦ κάπρου (= Πολυνεΐκη) στὴν ἀσπίδα τοῦ Παρθενοπαίου εἶναι κακὸς οἰωνὸς γιὰ τὴν ἔκβαση τῆς ἐκστρατείας - μᾶς φαίνεται παρατραβηγμένη, καὶ γι' αὐτὸ μὴ πειστικὴ.

τόχου τῆς ἀσπίδας καὶ τῆ συνεχῆ ἐπαγρύπνησή του¹. Τὸ «σῆμα» στὴν ἀσπίδα τοῦ Τυδέα στὸν Εὐριπίδῃ εἶναι παρμένο κατὰ ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο «σῆμα» στὴν ἀσπίδα τοῦ Καπανέα στὸν Αἰσχύλο. Ἐδῶ ὁ πυρφόρος ἀνὴρ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Προμηθεΐας, μὲ τῆ διαφορά ὅτι ὁ Τυδεὺς δὲν φέρνει τῆ φωτιά ὡς δῶρο στοὺς Καδμείους, ἀλλὰ γιὰ νὰ κάψει τὴν πόλη τους². Τὸ «σῆμα» στὴν ἀσπίδα τοῦ Πολυνεΐκῃ δὲν εἶναι ὡστόσο τόσο ἐπιτυχές, ὅπως στὸν Αἰσχύλο, ὅπου τὸ ἔμβλημα τῆς Δίκῃς ποὺ ἐπικυφῆρει στὴν πετρίδα τὸν ἐξόριστο ὀπλίτη, καθὼς καὶ ἡ ἐπιγραφή, θέτει ἀμέσως τὸ πρόβλημα τῆς Δικαιοσύνης. Ἐδῶ ἀντίθετα τὸ «σῆμα» φαίνεται ἄσχετο, ἐκτὸς ἂν δεχτοῦμε ὅτι οἱ Ποτνιαδες θυμίζουσαν τὰ ἄλογα τοῦ Γλαύκου ποὺ στὴ μανία τους κατὰσπάραξαν τὸ ἀφεντικό τους καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ὑπαινίσσονταν τὸ θάνατο τοῦ Πολυνεΐκῃ³. Ὅπως δὴποτε ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ἀναφορά στὴ μανία, ὥστε μαίνεσθαι δοκεῖν (1127). Ἀντίθετα, τὸ «σῆμα» στὴν ἀσπίδα τοῦ Καπανέα τὸν κάνει ἀκόμα πιὸ ἀπειλητικό καὶ ἐπικίνδυνο καὶ ἀντανάκλα τὴν αὐτοπεποίθησή τοῦ κατόχου τῆς ἀσπίδας, καθὼς καὶ τὶς διαθέσεις του. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Καπνεὺς στὸν Αἰσχύλο ὀνομάζεται γίγας (426)· φαίνεται ὅτι ὁ Εὐριπίδῃς ἐμπνεύστηκε τὸ ἔμβλημά του ξεκινώντας ἀπὸ αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμό: ἓνας γίγαντας ποὺ φέρει στοὺς ὤμους του μιὰ ὀλόκληρη πόλη, ἀφοῦ τῆ ξεσήκωσε ἀπὸ τὰ βάρη της μὲ μοχλοῦς⁴. Παρόμοια καὶ τὸ «σῆμα» στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἄδραστου εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ δυὸ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν σὲ δυὸ διαφορετικὰ «σήματα» στὸν Αἰσχύλο, τὸ ἓνα εἶναι ἡ ὠμόσπιτος Σφίγξ (541) ποὺ κρατᾶ στὰ νύχια της ἓναν Καδμεῖο, καὶ τὸ ἄλλο τὰ φίδια ποὺ ἀπεικονίζονται στὸν περίγυρο τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἰππομέδοντα (495-6). Παριστάνει τῆ Λερναία Ὑδρα ποὺ μὲ ἑκατὸ πλοκάμια ἀρπάζει μέσκα ἀπὸ τὰ τείχη τοὺς Καδμείους, ἓνα

1. Ἡ Goff θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἄργος ἀντιπροσωπεύει μικρότερη ἀπειλή ἀπὸ ὅτι ὁ Τυφὼς καὶ ὅτι ἐδῶ ἔχομε στὸ «σῆμα» τὴν καταστροφικὴ εἰρωνεία τοῦ Ἐτεοκλῆ στοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. Ἔτσι ὁ φορέας τῆς ἀσπίδας ἔχει «ἀγνοία» τῆς ἀρνητικῆς γι' αὐτὸν σημασίας τοῦ ἐμβλήματος (σ. 146).

2. Βλ. καὶ Goff, 146 κ.ε. Ὡστόσο μᾶς φαίνεται ὑπερβολικὸς ὁ συσχετισμὸς τῆς ἀναφορᾶς στὸν Προμηθεΐα μὲ τὴν ἔμφαση ποὺ δίνεται στὸ ἔργο στὴν ἀνθρώπινη εὐφυΐα. Ὁ Mastronarde (ο.π., σ. 122 κ.ε.) ἀντίθετα ὑποστηρίζει τὴν ἀποψη ὅτι καμιὰ ἀναφορά δὲ γίνεται στὸ «σῆμα» τῆς ἀσπίδας τοῦ Τυδέα· αὐτὸς φέρει πάνω στὴν ἀσπίδα του μιὰ πραγματικὴ λεοντῆ, ποὺ συσχετίζεται μὲ κάποια μυθολογικὰ δεδομένα ποὺ ἀφοροῦν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἥρωα αὐτοῦ, καὶ στὸ δεξιὸ χέρι μιὰ λαμπάδα ὡς ἄλλος Τιτᾶν Προμηθεὺς (παράθεση) μὲ σκοπὸ νὰ κάψει τὴν πόλη. Διαφωνοῦμε ὅμως μὲ αὐτὴ τὴν ἀποψη, γιὰ τὴν ἄπουσία ὁποιουδήποτε «σηματος» θὰ ἔδινε μιὰ ἐντύπωση γιὰ τὸ φορέα της ποὺ θὰ ἔμοιαζε μὲ τὴν περίπτωση τοῦ Ἀμφιάραου.

3. Ὅτι συμβολίζει τὴν ἀλληλοκτόνο φύση τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ τὴν αὐτοκαταστροφικὴ δύναμη τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀργείων εἶναι πιθανὸ (βλ. Goff, σ. 149).

4. Πρβλ. στ. 1779-92. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὶς δυὸ τελευταῖες ἀσπίδες τὰ «σήματα» ἀναφέρονται ἄμεσα στὴν ἀπειλή ἐναντίον τῆς πόλεως (πρβλ. Goff, σ. 149).

ἔμβλημα ὅπωςδήποτε πιὸ ἀπειλητικὸ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ Ἐτέοκλου¹. Μόνο τρεῖς ἀπὸ τὰ ἑπτὰ («σήμματα») σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν πολιορκία τῆς Θήβας: τοῦ Τυδέα, τοῦ Καπανέα καὶ τοῦ Ἄδραστου.

Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῆς σύγκρουσης, ὅπου παρακολουθοῦμε κυρίως τὴν πτώση τριῶν Ἀργείων, τοῦ Παρθενοπαίου, τοῦ Τυδέα καὶ τοῦ Καπανέα. Ἡ περιγραφή αὐτὴ συμπεριλαμβάνει μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες περιγραφές τοῦ Αἰσχύλου², πού ὁ Εὐριπίδης τὶς χρησιμοποιοῦν εἰς ἐλεύθερα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀρκετὲς κλινοτομίες: τὸν Παρθενοπαῖο τὸν ἀντιμετωπίζει ὁ Ἄκτωρ στὸν Αἰσχύλο· ἐδῶ τὸν καταβάλλει ὁ Περικλύμενος, κτυπώντας τον μὲ ἓνα πελώριο βράχο στὸ κεφάλι (1156-1161). Ὁ Ἐτεοκλῆς δὲν ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπιση μιᾶς ὀρισμένης πύλης· ἀντίθετα σπεύδει ἐκεῖ ὅπου βλέπει νὰ πιέζονται οἱ Κωδμεῖοι. Ἔτσι τὸν βλέπομε νὰ περνᾷ ἀπὸ τὴν πύλη πού προσβάλλει ὁ Παρθενοπαῖος καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν πύλη πού ἐπιτίθεται ὁ Τυδεὺς (ἐπεὶ δὲ τάσδ' ἐσεῖδεν εὐτυχεῖς πύλας, ἄλλας ἐπήγει παῖς σὸς 1163-4, ἐς δ' ἄλλας πύλας / ἠπειγόμεσθα, τοῦτο παύσαντες νοσοῦν 1170-71). Ὁ Ἐτεοκλῆς ἐπικρατεῖ στὶς ἐπάλλξεις τοὺς πολεμιστὰς πού κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ Τυδέα τὶς ἐγκατέλειψαν (1165-1170). Γιὰ τὸν Καπανέα δίνει μιὰ πιὸ λεπτομερῆ περιγραφή τῆς προσπάθειάς του νὰ ἀνέβει στὰ τείχη καὶ τῆς συντριβῆς του ἀπὸ τὸν κερκυνὸ τοῦ Δία (1177-1186). Ἡ περιγραφή καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Παρθενοπαίου καὶ τοῦ Καπανέα εἶναι πιὸ ρεαλιστικὴ, πιὸ ὠμὴ. Σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις ἀπηχεῖ τὴν Αἰσχύλειαν περιγραφή, ὅπως π.χ. ἡ σύγκριση τοῦ Παρθενοπαίου μὲ τυφῶνα πού πέφτει στὰ τείχη (τυφῶς...ὡς τις ἐμπεσῶν βοᾷ / πῦρ καὶ δικέλλας 1154 κ.ε.) πού μᾶς πικρατέμπει στὸ ἔμβλημα τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἰππομέδοντα (τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ Τυφῶνας πού βγάζει φωτιά ἀπὸ τὸ στόμα του, στ. 493-4)· παρόμοια ὁ Καπανεύς, ὅταν προχωρεῖ γιὰ νὰ ἀνέβει στὰ τείχη κρατώντας σκάλος (1173, 1179) ἢ ὅταν κομπάζει (1174) ὅτι μηδ' ἂν τὸ σεμνὸν πῦρ νιν εἰργασθῆν Διὸς / τὸ μὴ οὐ κατ' ἄκρων περγάμων ἐλεῖν πόλιν (1175-76) ἀπηχεῖ παρόμοιους κομπασμοὺς στὸν Αἰσχύλο (στ. 427-431) καθὼς καὶ τὸ ἔμβλημα στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἐτέοκλου, ὅπου ἓνας ὀπλιτῆς προσπαθεῖ νὰ κάνει τὸ ἴδιο πού ἐπιχειρεῖ ἐδῶ ὁ Καπανεύς³.

1. Ἡ ἐρμηνεία τῆς Goff (σ. 149-151) εἶναι καὶ πάλι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὑπερβολικὴ.

2. Π.χ. ὁ Παρθενοπαῖος ἐπιτίθεται τυφῶς ὡς τις (1154), πού θυμίζει τὸν Τυφῶνα στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἰππομέδοντα· μαργῶντα (1156) - Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, 380. Ὁ Καπανεύς κλίμακος προσαμβάσεις / ἔχων ἐχώρει (1173-74) - Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, 466-7· καὶ τοσονδ' ἐκόμπασε, / μηδ' ἂν τὸ σεμνὸν πῦρ νιν εἰργασθῆν Διὸς / τὸ μὴ οὐ κατ' ἄκρων περγάμων ἐλεῖν πόλιν (1174-76) - Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, 426-431.

3. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ στὶς δύο περιγραφές ἡ διατύπωση εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια: Φοίνισσες 1173 κ.ε. κλίμακος προσαμβάσεις ἔχων ἐχώρει - Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας 466 κλίμακος προσαμβάσεις στείχει πρὸς ἐχθρῶν πύργον.

Οἱ μεγαλύτερες ὅμως καὶ πιὸ σημαντικὲς καινοτομίες ἀφοροῦν, πρῶτο, στὴν ἀνεπιτυχή προσπάθεια συμφιλίωσης τῶν δυὸ ἀδελφῶν πρὶν ἀπὸ τὴ σύγκρουση ποὺ ἀναλαμβάνει ἡ μητέρα τους Ἰοκάστη (82-83, 261-637) στὴν ἀντιπαράθεση τῶν δυὸ ἀδελφῶν καὶ τὴν ἀρνητικὴ εἰκόνα ποὺ δίνει γιὰ τὸν Ἐτεοκλῆ, δεύτερο, στὸ ὅτι ὁ Ἐτεοκλῆς δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ὑπεράσπιση μιᾶς συγκεκριμένης πύλης οὔτε καὶ ἀντιπαρατάσσεται ἐξαρχῆς ἐναντίον τοῦ Πολυνείκη, τρίτο, στὸ ὅτι ἡ μονομαχία τῶν ἀδελφῶν προκαλεῖται ἀπὸ τὸν Ἐτεοκλῆ σὲ μιὰ στιγμή μάλιστα ποὺ τὴ μάχη κέρδιζαν οἱ Κασμεῖοι, καὶ τέλος, στὴν ἰδιαιτέρη σημασία ποὺ δίνει στὴ μονομαχία καὶ στὸ θάνατο τῶν δυὸ ἀδελφῶν (1219-1479), μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔντονη συνισθηματικὴ φόρτιση, ὅπως καὶ στὶς Βάκχες. Νὰ ὑπαινίσσεται ἄραγε ὁ Εὐριπίδης τὸν ἀδελφοκτόνο πόλεμο τῶν Ἑλλήνων; Τὴν τελευταία στιγμή τῆς ζωῆς τους, τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, οἱ δυὸ ἀδελφοί, μὲ τὸ βλέμμα ἢ μὲ τὸ λόγο, προκαλοῦν περισσότερο τὸν οἶκτο, γίνονται πιὸ ἀνθρώπινοι (1433-1441, 1442-1453). Ἡ γνώση ἔρχεται πολὺ ἀργά, τὶς λίγες στιγμὲς ζωῆς πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο.

Στὶς Ἰκέτιδες, δρᾶμα ποὺ διδάχτηκε τὸ 424-420 π.Χ., ἡ εἰκόνα τῶν «ἑπτὰ» ὅπως τὴν εἶδαμε στὸν Αἰσχύλο ἔχει ἐντελῶς ἀντιστραφεῖ. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μόνο μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς καινοτομίες τοῦ Εὐριπίδη σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο¹. Ὁ Εὐριπίδης ἴσως νὰ πῆρε τὴν ἰδέα τοῦ ἐπιτάφιου ποὺ ἐκφωνεῖ ὁ Ἄδραστος γιὰ τοὺς ἑπτὰ ἀπὸ τὸν Πίνδαρο, *Ολ.* 6.12 κ.ε.:

αἶνος ἐτοῖμος, ὃν ἐνδίκας
ἀπὸ γλώσσας Ἄδραστος μάντιν Οἰκλεί-
δαν ποτ' ἐς Ἀμφιάρηον
φθέγγεατ', ἐπεὶ κατὰ γαῖ' αὐ-
τὸν τέ νιν καὶ φαιδίμας ἵππους ἔμαρψεν.
ἑπτὰ δ' ἔπειτα πυρᾶν νε-
κροῖς τελεσθέντων Ταλαϊονίδας
εἶπεν ἐν Θήβαισι τοιτοῦτόν τι ἔπος·
«Ποθέω στρατιᾶς ὀφθαλμὸν ἐμᾶς
ἀμφότερον μάντιν τ' ἀγαθὸν καὶ
δουρὶ μάρνασθαι».

Ὁ Θησέας, ἀφοῦ ἔθαψε τοὺς νεκρούς, ἔφερε τὰ σώματα τῶν πέντε Ἀργείων «λοχαγῶν» στὴν Ἐλευσίνα, γιὰ νὰ τὰ παραδώσει στὶς μητέρες

1. Ἡ αὐτοκτονία τῆς Εὐάδνης, ὁ ἐπιτάφιός τοῦ Ἄδραστου, ἡ σύγκριση τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ τοῦ τυραννικοῦ πολιτεύματος στὸν ἀγῶνα, οἱ πολλοὶ πολιτικοὶ ὑπαινιγμοί, τὸ στέρεο ἠθικὸ καὶ λογικὸ ὑπόβαθρο σὲ ἀντίθεση με ἄλλα εὐριπίδεια ἔργα (βλ. Zuntz G., *The Political Plays of Euripides*, Manchester 1955, 3-25 κ.α., καὶ Collard C., «The Funeral Oration in Euripides' *Supplikes*», *BICS* 19 1972 39-53).

τους. Οί νεκροί εισάγονται στην ὀρχήστρα καὶ ὁ Θησεύς ζητᾷ ἀπὸ τὸν Ἄδραστο, πού εἶναι σοφώτερος (842) καὶ ἐπιστήμων (843), νὰ πλέξει τὸ ἐγκώμιό τους, νὰ μιλήσει γιὰ τὴν εὐψυχία (841) τους καὶ νὰ δώσει ἔτσι ἓνα μάθημα στοὺς Ἀθηναίους νέους. Ὁ Ἄδραστος, πού τὸ πάθημα τοῦ ἔγινε μάθημα¹, ἐπαινεῖ τοὺς πέντε πού τοὺς θεωρεῖ φίλους (774, 859) μὲ τὴν ἐξῆς σειρᾶ²:

860-871 Καπανεύς

871-880 Ἐτέοκλος

881-887 Ἴππομέδων

888-900 Παρθενοπαῖος

901-908 Τυδεύς

Καταλήγει νὰ τονίσει στὸν ἐπίλογο ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀπορεῖ κανεὶς, γιὰτὶ τόλμησαν νὰ πεθάνουν πολεμῶντας. Ἡ καλὴ ἀνατροφή καὶ ἡ ἀσκησιὴ κάνουν τοὺς ἄνδρες νὰ ντρέπονται καὶ νὰ μὴ θέλουν νὰ γίνονται δειλοί, τονίζοντας ὅτι ἡ δ' εὐανδρία / διδακτὸν (913 κ.ε.).

Δὲν ὑπάρχει κανένα ἀρνητικὸ στοιχεῖο στὸ χαρακτηριστὴρ τῶν πέντε Ἀργείων, κι αὐτὸ βέβαια εἶναι φυσικὸ σὲ ἓνα ἐπιτάφιο. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ γεγονός καὶ μόνο εἶναι ἀρκετὰ ἐντυπωσιακὸ. Ἀπουσιάζουν ἐπίσης περιγραφὰς τῶν «σημάτων» στὶς ἀσπίδες τους καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἀναφορὰ πού θὰ χρωμάτιζε ἀρνητικὰ τὴν εἰκόνα τους. Ποιὲς ἀρετὲς τονίζονται, θὰ τίς δοῦμε ἀναλυτικὰ:

Καπανεύς: Ἦταν πολὺ πλούσιος, καθόλου ὁμως ἀλαζόνας. Εἶχε τὸ ἴδιο φρόνημα, ὅπως κι ἓνας φτωχός. Ἀπέφευγε νὰ πρρακθῆσει σὲ πλουσιοπάροχα τραπέζια, γιὰτὶ δὲν ἤθελε νὰ συνκνηστρέφεται μὲ ἀνθρώπους πού ἐπαίρονται ὑπερβολικὰ καὶ περιφρονοῦν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Ἐλεγε ὅτι τὸ καλὸ δὲ βρίσκεται στὸ πολὺ φαγητὸ κι ὅτι φτάνουν τὰ ἀπαραίτητα.

Ἦταν ἀληθινὸς φίλος καὶ σ' αὐτοὺς πού ἦταν κοντὰ καὶ σὲ ὄσους βρίσκονταν μακριά. Ὁ ἀριθμὸς τῶν φίλων του ἦταν περιορισμένος.

Εἶχε εἰλικρινὴ χαρακτηριστὴρ, ἦταν εὐπροσῆγορος, καὶ χρήσιμος καὶ στοὺς δούλους καὶ στοὺς ἐλεύθερους.

Ἐτέοκλος: Ἦταν φτωχός, τιμήθηκε ὥστόσο πολὺ στὸ Ἄργος. Τοῦ χάριζαν οἱ φίλοι του χρυσάφι κι αὐτὸς δὲν τὸ δεχότανε, γιὰ νὰ μὴν ὑποτάξει τὸ φρόνημά του στὸ χρῆμα, νὰ μὴ γίνεῖ δούλος του.

Δὲν μισοῦσε τὴν πόλη, ἀλλὰ αὐτοὺς πού σφάλλουν. Συμβαίνει πραγματι μιὰ πόλη νὰ μὴ φταίει σὲ τίποτε, νὰ κακολογεῖται ὁμως ἐξαιτίας κάποιου κακοῦ κυβερνήτη.

1. Βλ. 116, 118, 154-161, 254, 734-749, καὶ Collard C., *BICS* 19 1972 40.

2. Ἡ σειρὰ εἶναι ἡ Αἰσχύλεια, πλὴν τοῦ Τυδέα πού στοὺς Ἐπίτ ἐπὶ Θήβας εἶναι πρῶτος.

Ἴππομέδων: Ἐκ τούτου πού ἦταν παιδί προτίμησε νά μὴν ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν εὐκόλη ζωὴ καὶ τίς χερές πού δίνει ἢ ἐνσχόληση μὲ τίς Μοῦσες, ἀλλὰ νά ζεῖ στὴν ὑπαιθρο καὶ στὴ σκληραγωγία, νά χαίρεται τὴ λεβεντιά στὸ κυνήγι, στὰ ἄλογα, στὸ τόξο, μὲ σκοπὸ νά παράσχει στὴν πόλη του χρήσιμο σῶμα¹.

Παρθενοπαῖος: Πολὺ ὄμορφος. Μέτοικος. Δὲ στενοχωροῦσε καὶ δὲν κακολογοῦσε τὴν πόλη. Δὲν ἦταν πεισματάρης καὶ φιλόνεικος, κάτι πού κάνει κι ἓνα δημότη κι ἓναν ξένο δυσάρεστο. Πολέμησε σὰν νά ἦταν πολίτης. Ἐχαιρε ὅταν εὐτυχοῦσε ἢ πόλη καὶ στενοχωριόταν ὅταν τὴν ἔβρισκε κάποια κακοτυχία. Παρόλο πού πολλοὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τὸν ἀγαποῦσαν, πρόσεχε νά μὴν κάνει λάθος.

Τυδεύς: Φιλόδοξος χαρακτήρας. Τὸ φρόνημά του ὡστόσο ἰσοφάριζε μὲ ἔργα κι ὄχι μὲ λόγια².

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι σὲ κάθε ἐπιμέρους περιγραφή ὑπάρχει ἀναφορά στὴν πόλη: ἐς πολίτας 871, τὴν πόλιν 878, πόλει 887, 893, δημότης 895, πόλις 897³. Ὁ Ἄδραστος δίνει ἔμφραση στὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀρετές: τὴ μετριοφροσύνη, τὴν ὀλιγόρκεια, τὴ φιλία, τὴν εἰλικρίνεια, τὴν εὐπροσηγορία, τὴν ἀφιλοκέρδεια, τὸ ἐλεύθερο φρόνημα, τὴ φιλοπατρία, τὴν ἀνδρεία - καὶ ἔμμεσα καταδικάζοντι ἢ ἀλαζονεία τῶν πλουσίων, ἢ πολυτελὲς διαβίωση, ἢ ἀνελεύθερη συμπεριφορὰ, ἢ φιλαργυρία, τὸ μῖσος κι ἢ ἐχθρότητα ἐναντίον τῆς πόλης, ἢ τρυφηλὴ ζωὴ, ἢ ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ (ἐριστικὸς καὶ κακόλογος) τῶν μετοίκων ἢ ἀκόμα καὶ τῶν πολιτῶν, ἢ χαιρεκακία γιὰ τίς συμφορὲς πού πλήττουν τὴν πόλη, ἢ ἀκόλαστη σὲ σχέση μὲ τὸ ἴδιο ἢ καὶ τὸ ἄλλο φύλο συμπεριφορὰ, καὶ ἢ πολυλογία πού δὲ συνοδεύεται μὲ ἀνάλογα ἔργα.

1. Ὁ Ἴππομέδων ἀκολουθεῖ τὴν *vita activa* καὶ ὄχι τὴν *vita contemplativa*. Γι' αὐτὴ τὴν ἀντίθεση τοῦ τρόπου ζωῆς ἀντιπροσωπευτικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ Ἀμφίων καὶ ὁ Ζῆθος στὴν Ἀντιόπη τοῦ Εὐριπίδη (βλ. Collard C., *Euripides Supplices*, Groningen 1975, τόμ. II, στὸ στ. στὸ στ. 881, καὶ Kampitsis J., *L' Antiope d' Euripide*, Athenes 1972, κχιί κ.ε.).

2. Εἶναι προβληματικὸ τί ἀκριβῶς σημαίνει *φιλότιμον ἦθος πλούσιον* (907), ἀν αὐτὸ εἶναι σωστό. Ἐπιπλέον, οἱ στίχοι 902-6 ἐξοβελίζονται.

3. Πρβλ. G. Zuntz, *Über Euripides Hiketiden* (1955), στὸ *Euripides*, ἔκδοση E.-R. Schwinge, Darmstadt 1968, 236, καὶ Collard C., *Euripides Supplices*, Groningen 1975, II, 332 στοὺς στ. 899-900.

B. Τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης

Ἡ συζήτηση πού ἔγινε ὡς τώρα ἀπὸ τοὺς μελετητὲς γιὰ τὴ γνησιότητα τῶν στίχων 861-874 καὶ 1005-78, ἂν καὶ ἐκτεταμένη, δὲν κατόρθωσε νὰ λύσει ὀριστικὰ καὶ ἀδιαφιλονεικῆτα τὸ πρόβλημα, παρόλο πού ἔχουν προταθεῖ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ἀθέτησή τους¹.

Ἐδῶ θὰ προσπαθῆσω νὰ δείξω ὅτι, τουλάχιστο ἀπὸ ἀποψη περιεχομένου, ἀντίθετα ἀπὸ ὅτι πιστεύουν ἄλλοι μελετητὲς, τὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ ἔργου ὄχι μόνο συνδέεται στενὰ μὲ τὸ προηγούμενο, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἀπαραίτητο.

Δυὸ εἶναι τὰ θέματα τῆς δράσης στὸ ἔργο, στενὰ δεμένα μετὰξὺ τους καὶ ἀλληλοεξαρτώμενα σὲ ἓνα βχθμό, πρῶτο, ἡ τύχη τοῦ Ἐτεοκλῆ καὶ τοῦ Πολυνείκη, θέμα πού εἶναι ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴν πατρικὴ ἀρὰ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ δεύτερο ἡ σωτηρία τῆς πόλεως πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τύχη τοῦ Ἐτεοκλῆ. Τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης εἶναι βασικὸ καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις. Στὴν πρώτη ἐντοπίζεται στὶς σχέσεις μετὰξὺ τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας, στὴ δεύτερη βρίσκεται στὶς σχέσεις μετὰξὺ δυὸ πόλεων καὶ ἀκόμη στὶς σχέσεις μετὰξὺ τῶν πολιτῶν.

Τὸ πῶς θὰ σωθεῖ ἡ πόλη εἶναι τὸ κύριο μέλημα τοῦ Ἐτεοκλῆ, καὶ αὐτὸ καταλαμβάνει τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου ὡς τὴ στιγμή πού ἀντιπαρθέτει τὸν ἑαυτό του στὸν Πολυνείκη πού ἔχει ταχθεῖ στὴν ἑβδομη πύλη. Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου τὸ ἐνδιαφέρον ἐπικεντρώνεται στὴν τύχη τῶν δυὸ ἀδελφῶν....

Στοὺς τελευταίους στίχους (1066 - 76), μετὰ τὸ συναισθηματικὸ δίλημμα στοὺς στίχους 1057-65, ὁ χορὸς τῶν Θηβαίων γυναικῶν σπάει σὲ δυὸ ἡμιχόρια. Τὸ ἓνα ἀποφασίζει νὰ θάψει καὶ νὰ θρηνήσει τὸν Πολυνείκη, στηρίζοντας ἔτσι τὴν ἀπόφαση τῆς Ἀντιγόνης, ἐνῶ ἀντίθετα τὸ ἄλλο ἡμιχόριο ἀποφασίζει νὰ πειθαρχήσει στὶς ἀποφάσεις τῶν ἡγετῶν τῆς πόλεως. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ ὅτι οἱ ἀποφάσεις τους ἀντίστοιχα ἀναφέρονται στὴ δικαιοσύνη. Ἡ ὀπτικὴ γωνία ἀπὸ τὴν ὁποία βλέπουν τὸ πρόβλημα καὶ ἡ ἀντίληψή τους γιὰ τὴ δικαιοσύνη εἶναι διαφορετικὴ, καὶ ἔτσι δημιουργοῦν ἓνα νέο πρόβλημα ἐντελῶς στὸ τέλος τοῦ ἔργου, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Αἰσχύλος δὲν δίνει λύση.

Οἱ γυναῖκες πού παραβλίνουν τὶς ἐντολὲς τῶν ἀρχόντων δικαιολογοῦν τὴν ἀπόφασή τους μὲ δυὸ ἐπιχειρήματα: πρῶτο, ἡ ταφή καὶ ὁ θρῆνος τῶν νεκρῶν εἶναι κοινὴ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων, καί, δεύτερο, ἡ πόλη θεωρεῖ δίκαιο ὄχι πάντοτε τὸ ἴδιο, δηλαδή ὅ,τι θεωρεῖ σήμερον δίκαιο, σὲ μιὰ ἄλλη

1. Βλ. Hutchinson G.O., *Septem contra Thebas*, Oxford 1985, καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία στὴ σ. 209.

χρονική στιγμή μπορεί νὰ τὸ θεωρεῖ ἄδικο. Ἐντιπαρτιθεται ἔτσι τὸ ἄγραφο δίκαιο, ἢ ταφή τῶν νεκρῶν, μὲ τὸ θέσει δίκαιο, πού δύναται νὰ ἀλλάξει χρονικά. Ἐπὶ τὴν ἄλλη οἱ γυναῖκες πού κρατοῦν διαφορετικὴ στάση, τὴ θεμελιώνουν στὸ ἐπιχείρημα ὅτι αὐτὸ πού κάνουν εἶναι ὅ,τι ἡ πόλη ἐπιδοκιμάζει, ἀλλὰ καὶ τὸ δίκαιο.

Ἐτσι ἀντιπαρβάλλονται δυὸ ἀντιθετικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ δικαιοσύνη πού ὀδηγοῦν σὲ στάσιν τῶν πολιτῶν μὲ ἀπρόβλεπτες συνέπειες. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, τὴν τελευταία, τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης συνδυάζεται μὲ τὸ θέμα τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Αὐτὸ τὸ δραματικὸ στοιχεῖο ἀντιστοιχεῖ θυμάσια μὲ τὶς ἀντιθετικὲς ἀπόψεις τῶν δυὸ ἀδελφῶν, τοῦ Ἐτεοκλῆ καὶ τοῦ Πολυεῖκη, γιὰ τὴ δικαιοσύνη, στὸ πιὸ κεντρικὸ σημεῖο τοῦ ἔργου, τὸ ἔβδομο ζεύγος ῥήσεων (στ. 631-685). Ἐκεῖ τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης διαταράσσει σὲ ἐπικίνδυνο βαθμὸ τὶς σχέσεις τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας, ἀλλὰ μπορεί νὰ ἔχει καὶ ἐπιπτώσεις στὴν τύχη τῆς πόλεως, μιὰ καὶ τὰ δυὸ ἄρρενα μέλη αὐτοῦ τοῦ οἴκου διεκδικοῦν τὴν ἐξουσίαν.

Γίνεται ἔτσι ἡ δικαιοσύνη ἢ ἡ ἀδικία ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς σωτηρίας ἢ τῆς καταστροφῆς ἑνὸς ἀτόμου, μιᾶς οἰκογένειας ἢ μιᾶς πόλεως.

Στὸ λόγο πού ὁ Ἐτεοκλῆς ἀπευθύνει στοὺς συμπολίτες του (1-38) ἡ δικαιοσύνη ταυτίζεται μὲ τὸ χρέος τῶν πολιτῶν νὰ ἀγωνιστοῦν καὶ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν πόλη, τὰ ἱερά τῶν θεῶν, τὰ παιδιὰ καὶ τὸ πατρικὸ χῶμα¹. Κι ἐπειδὴ τονίζεται ὅτι τὰ πράγματα ὡς τώρα πᾶνε καλὰ, ἐπειδὴ ἔτσι τὸ θέλουν οἱ θεοὶ², ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὸ δίκαιο βρίσκεται μὲ τὸ μέρος τῶν Θηβαίων. Κύριο μέλημα τοῦ Ἐτεοκλῆ εἶναι ἡ σωτηρία τῆς πόλεως, γιὰ τὴν ὁποία αἰσθάνεται, ὅπως εἶναι φυσικὸ, ἰδιαιτέρη ἀτομικὴ εὐθύνη³. Ἡ σκέψη αὐτὴ ἐκφράζεται ἐπικνηλημμένα. Τὸν πανικὸ τοῦ χοροῦ, πού ἐξωτερικεύεται ἔντονα μὲ τὶς φωνές καὶ τὶς κινήσεις, τὸν θεωρεῖ ὅτι ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς προσπάθειές του γιὰ σωτηρία τῆς πόλεως⁴ καὶ ὅτι ἀκόμα ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐκ τῶν ἔσω ἄλωση⁵. Λίγο πιὸ κάτω στὴν ἀντιπαράθεσή του μὲ τὸ χορὸ, σὲ μιὰ εἰκόνα πού τὴ βρίσκομε καὶ στὰ πρῶτα λόγια τοῦ Ἐτεοκλῆ (στ. 3 οἶακα νωμῶν, πρβλ. στ. 62 ναὸς κεδνὸς οἰακοστρόφος), μιᾶ γιὰ μηχανὴν σωτηρίας (209), δὲν ξεχνᾷ τὸν κίνδυνο νὰ παρθεῖ ἡ πόλη (τῆς ἀλούσης πόλεως, 218) καὶ τονίζει ὅτι ἡ πειθαρχία εἶναι μη-

1. Βλ. καὶ στ. 415-6 καὶ Hutchinson, *ad loc.*

2. Βλ. στ. 21 ἐς τόδ' ἡμαρ εὐ ῥέπει θεός, 23 καλῶς τὰ πλείω πόλεμος ἐκ θεῶν κν-ρεῖ, 35 εὐ τελεῖ θεός.

3. Βλ. ἰδιαιτέρως 2-3, 5-8, 14 κ.ε., 30-31, 71-75.

4. Στ. 182 πόλει σωτήρια. Πρβλ. 253-4 (δουλείας...δουλοῖς).

5. Στ. 194 αὐτοὶ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐνδοθεν πορθοῦμεθα.

τέρα τῆς εὐπραξίας, τῆς σωτηρίας (στ. 224-5). Πρὸς τὸ τέλος ὑπόσχε-
ται στοὺς θεοὺς πλούσιες θυσίες, ἂν σωθεῖ ἡ πόλη (πόλεως σεσωμένης,
274).

Τὸ ὄλο πρόβλημα τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως ἐπισκιάζει ἡ ἐπίκληση
ἀπὸ τὸν Ἐτεοκλῆ τῆς πατρικῆς Ἀοῶς - πού, ἃς σημειωθεῖ, χαρακτηρίζε-
ται Ἐρινὸς καὶ μεγασθενῆς - μαζὶ μὲ τὸν Δία, τῆ Γῆ καὶ τοὺς πολιούχους
θεοὺς, γιὰ νὰ μὴ ξεριζώσουν καὶ νὰ μὴ βουλιάξουν τὴν πόλη καὶ νὰ μὴ τὴν
παραδώσουν ἀπὸ ἐλεύθερη δούλη (στ. 69-75).

Στὰ ἑπτὰ ζεύγη λόγων (die sieben Redenpaare) ποὺ ἀναφέρονται
στὴν τοποθέτηση τῶν ἑπτὰ ζευγῶν πολεμάρχων ἀπὸ τὶς ἀντίπαλες πρα-
τάξεις, τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως παίρ-
νει μιὰ ἰδιαίτερη βαρύτητα στὸ τέλος. Τὰ ἑπτὰ ζεύγη λόγων ἰσοδυναμοῦν
μὲ βαθμίδες ποὺ ὀδηγοῦν τελικὰ δραματικὰ στὴν ἀποκορύφωση τῆς κρί-
σης καὶ νοηματικὰ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀνθρώπινης εὐβουλίας στὸ ἐπίπεδο
τῆς θεϊκῆς θέλησης καὶ παντοδυναμίας.

Καταρχὴν θὰ πρέπει νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ ἀρνητικὴ εἰκόνα τῶν Ἀργείων
ταγῶν ποὺ ἐπιτίθενται ἐναντίον τῆς Θήβας ὀφείλεται κατὰ ἓνα μέρος στὸ
γεγονὸς ὅτι ἡ παρουσίᾳ τους γίνεται ἀπὸ ἓνα Θηβαῖο, τὸν κατὰσκοπο,
ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ τοὺς βλέπει μὲ κάποια ἐχθρικὴ προκατάληψη.

Τὸ πρῶτο ζεῦγος ἡγετῶν ποὺ ἀντιπαραβάλλονται εἶναι ὁ Τυδεὺς καὶ
ὁ Μελάνιππος. Ὁ πρῶτος, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τοῦ κατα-
σκόπου καὶ τοῦ Ἐτεοκλῆ¹, θὰ πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ὑβριστής. Ὡ-
στόσο, μὲ τὰ ἴδια αὐτὰ στοιχεῖα ἓνας ἄλλος, τῆς δικῆς του παράταξης, θὰ
τὸν θεωροῦσε γενναῖο καὶ τολμηρό. Τὸ μόνον ἴσως ἀρνητικὸ σημεῖο εἶναι
ἡ προσβλητικὴ συμπεριφορὰ του ἀπέναντι στὸν μάντη, ποὺ, ἐπειδὴ τὸν
ἐμποδίζει, μιὰ καὶ τὰ σφάγια εἶναι ἀρνητικά, νὰ περάσει τὸν Ἴσμηνό, τὸν
κατηγορεῖ γιὰ δειλία καὶ ἀψυχία (382-3). Οὔτε καὶ τὸ ἐμβλημα στὴν ἄ-
σπίδα του εἶναι ἰδιαίτερα ὑβριστικὸ². Παρόλα αὐτὰ ὁ Ἐτεοκλῆς, ὅπως θὰ
περίμενε κανεὶς νὰ κάνει ἓνας ἐχθρός, τὸν «βλέπει» ἀρνητικὰ καὶ ἀντιτάσ-
σει σ' αὐτὸν τὸν Μελάνιππον, ποὺ εἶναι μάλ' εὐγενῆς (409), δηλαδὴ ἀπὸ
πολὺ καλλὴ γενιά, ποὺ τιμᾷ τὸν Αἰσχύνῃς θρόνον (409), ποὺ ἀποφεύγει δη-
λαδὴ νὰ κάνει κάτι τὸ αἰσχρο³, καὶ ποὺ δὲν τοῦ ἀρέσουν τὰ μεγάλα λόγια
(410). Κατ' ἀντιδικστολή μὲ τὸν Μελάνιππο χαρακτηρίζεται καὶ ὁ Τυ-
δεὺς. Σημαντικὲς γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἐδῶ, πρῶτο, ἡ

1. Ἰδιαίτερα στοὺς στ. 387 ὑπέρφρον σῆμα, 391 ὑπερκόμποις σαγαῖς, 404 ὑπέρκο-
μπον, 406 ὄβρον, 410 ὑπέφρονας λόγους.

2. Πρβλ. καὶ W.G. Thalman, *Dramatic Art in Aeschylus' Seven against The-
bes*, New Haven and London 1978, 108 καὶ 109.

3. Βλ. στ. 411 αἰσχροῶν γὰρ ἀργός.

φράση ἐνδίκως τ' ἐπιώνυμον πού ἀναφέρεται ἐδῶ στὸ σῆμα, τὴν πανσέληνο, τὸ ὁποῖο ὁ μὲν κατάσκοπος τὸ ἔδωσε περιφραστικὰ καὶ μεταφορικὰ ὡς νυκτὸς ὀφθαλμὸς (390), ἐνῶ ὁ Ἐτεοκλῆς, διχστρέφοντάς το, ὡς νύξ ἐπ' ὀφθαλμοῖς (403), δεύτερο, ἡ ἀποψη τοῦ χοροῦ ὅτι ὁ Μελάνιππος δικαίως πόλεως πρόμαχος ὄρνυται (418 κ.ε.), καί, τρίτο καὶ σημαντικώτερο, ἡ προσωποποίηση τῆς δικαιοσύνης, ἡ ὁποία λέγεται ὅτι τὸν στέλλει μπροστά, γιὰ νὰ προστατεύσει τὴ μάχη γῆ ἀποκρούοντάς τὸ ἐχθρικό δόρυ (415-6):

*Δίκη δ' ὀμαίμων¹ κάρτα νιν προστέλλεται
εἶργειν τεκούση μητρὶ πολέμιον δόρυ.*

Ὁ Καπνεύς, περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὕβρι² καὶ ἀσέβεια, στοιχεῖα πού δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὴ δικαιοσύνη. Ἡ περιφρόνηση τῶν θεῶν εἶναι σοβρὸ ἀμάρτημα, καὶ ἔτσι δὲν εἶναι δυνατό νὰ τοὺς ἔχει συμμάχους του. Αὐτὴ ἐκφράζεται ἄμεσα ἀπὸ τὸν ἴδιο πού λέει ὅτι, εἴτε τὸ θέλει ὁ θεὸς (ὁ Δίας) εἴτε ὄχι, αὐτὸς θὰ πάρει τὴν πόλη³ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν συγκρατήσει οὔτε ὁ κεραυνὸς τοῦ Δία⁴. Κι ἀκόμα, ὅταν μιᾶ περιφρονητικὰ γιὰ τὶς ἀστραπὲς καὶ τοὺς κεραυνούς τοῦ Δία (430-1). Ἡ ὕβριστική καὶ ἀτιμωτική συμπεριφορά του ἀπέναντι στοὺς θεοὺς καὶ ἰδιαίτερα στὸν Δία τονίζεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἐτεοκλῆ, πού θεωρεῖ γι' αὐτὸ σίγουρη τὴν τιμωρία του ἀπὸ τὸν Δία. Ὁ πυρφόρος κεραυνός⁵ θὰ πλήξει τὸν Καπανέα ξὺν δίκη (444). Γιὰ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει ὁ πιὸ κατάλληλος εἶναι αὐτὸς πού ἔχει τοὺς θεοὺς μαζί του, ὁ Πολυφόντης, πού ἔχει τὴν εὐνοία τῆς Ἄρτεμης καὶ τῶν ἄλλων θεῶν.

Ἄσέβεια χαρακτηρίζει καὶ τὸν Ἐτεοκλο, ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐπιγραφή στὴν ἀσπίδα του ὅτι οὔτε ὁ Ἄρης δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἐμποδίσει νὰ μπει στὴν πόλη (469). Ἀπέναντί του τάσσεται ἕνας ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν σπαρτῶν.

Εἶναι βέβαιο γιὰ τὸν Ἐτεοκλῆ καὶ τοὺς θεατὲς ὅτι ὁ στρατὸς πού περιλαμβάνει ἀγωνιστὲς ἀσεβεῖς πρὸς τοὺς θεοὺς βρίσκεται σὲ μειονε-

1. Τὸ ἐπίθετο σημαίνει «αὐτὸς πού ἔχει τὸ ἴδιο αἷμα μὲ κάποιον ἄλλο» (πρβλ. στ. 681). Περισσότερα γι' αὐτὸ βλ. K. Wilkens, *Δίκη Ὀμαίμων? Zu Aischylos Sieben 415, Hermes* 1969 117-121, καὶ P. Vidal-Naquet, *Mythe et Tragédie en Grèce Ancienne*, II Paris 1986, 142 σημ. 70.

2. Βλ. στ. 425 ὁ κόμπος δ' οὐ κατ' ἄνθρωπον φρονεῖ, 436 κομπάζοντα. Πρβλ. Thalmann, 108 καὶ 109.

3. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφή στὴν ἀσπίδα «πρήσω πόλιν» (434).

4. Αὐτὸ πρέπει νὰ σημαίνει ἡ φράση οὐδὲ τὴν Διὸς Ἔριν πέδοι σκήψασαν ἐμποδῶν σχεθεῖν (428-9). Ἐδῶ τὸ ἀφηρημένο οὐσιαστικὸ ἔρις χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ συγκεκριμένου κεραυνός. Γιὰ ἄλλες προτάσεις βλ. Hutchinson, στὸ στ. 429.

5. Μὲ αὐτὴ τὴ φράση ὁ Ἐτεοκλῆς δίνει διαφορετικὴ, καταστροφικὴ γιὰ τὸν φορέα τῆς ἀσπίδας, ἐρμηνεία τοῦ ἐμβλήματος, τὸ ὁποῖο ἦταν ἕνας ἄνδρας πυρφόρος. πού κρατοῦσε στὰ χέρια ἀναμμένη λαμπάδα.

κτικὴ θέση, γιὰτὶ ἔτσι ἔχει τοὺς θεοὺς ἐναντίον του. Μὲ τὸ χαρκτηρισμὸ τοῦ Καπηνέα ἰδίως, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἐτεοκλου, αὐτὸ ἔχει θεμελιωθεῖ ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο.

Ὁ Ἴππομέδων ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὑβριστὴς ἢ ἀσεβὴς ἀπὸ ἐναντὶ ἀντικειμενικὸ πρᾶκτηρητῆ. Οὐτε τὸ ἐμβληματὶ στὴν ἀσπίδα του εἶναι τέτοιο. Ὡστόσο πολὺ ἐξυπνα ὁ Ἐτεοκλῆς, μὲ τὸ νὰ ἀντιτάξει τὸν Ὑπερβιο, ποὺ ἔχει σῆμα στὴν ἀσπίδα του τὸν Δία ἕτοιμο νὰ ρίξει τὸν κερκυνό, καὶ μὲ τὸ συσχετισμὸ τῶν δυὸ σημάτων, τοῦ Δία καὶ τοῦ Τυφώνη, κατορθώνει δυὸ στόχους, πρῶτο, νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Ἴππομέδων εἶναι ἀσεβὴς καὶ, δεύτερο, ἔτι δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ μὴ νικήσει αὐτὸς ποὺ ἔχει ἐμβληματὶ τοῦ τὸν Δία, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Δίας νίκησε τὸν Τυφώνη. Συμπέρασμα τοῦ Ἐτεοκλή: εἴμαστε μὲ τοὺς νικητὲς, ἐνῶ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἠττημένους (516).

Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Ἴππομέδοντα, ὁ Παρθενοπῆος φαίνεται ἀσεβὴς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἰδιαίτερα τὸν Δία, ὅταν ὀρκίζεται ὅτι σέβεται περισσότερο τὴν αἰχμὴ τοῦ δόρατός του ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ ὅτι θὰ πάρει τὴν πόλη παρὰ τὴ θέληση τοῦ Δία. Ὑβριστικὸ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ τὸ σῆμα στὴν ἀσπίδα του¹, γιὰτὶ θυμίζει στοὺς Θηβαίους μιὰ φοβερὴ δυστυχία. Στὰ ἀνόσια κομπάσματά του (551) ἀντιπρᾶτίζεται ἀνὴρ ἄκομπος (554), ὁ Ἄκτωρ.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Αἰσχύλος σκόπιμα κάνει τὸν Ἐτεοκλῆ νὰ τελειώνει ἢ καὶ νὰ ἀρχίζει τὴν ῥήση του μὲ ἀναφορὰ σὲ κάποιον θεό, δίνοντας ἔτσι τὴν ἐντύπωση τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἐτσι στὸ τέλος τῆς πρώτης ἀναφέρεται στὸν Ἄρη καὶ στὴ Δίκη (414, 415 κ.ε.), τῆς δευτέρας στὴν Ἄρτεμη καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς (450), στὴν ἀρχὴ τῆς τέταρτης στὴν Ἀθηνᾶ Ὀγκά (501) καὶ στὸ τέλος στὸν Δία σωτῆρα (520), στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῆς πέμπτης στοὺς θεοὺς γενικὰ (550, 562).

Τὸ ἕκτο ζεῦγος ῥήσεων (568-625), στὶς ὁποῖες πρᾶσιάζεται ὁ Ἀμφιάρκος καὶ ὁ Λασθένης, εἶναι πολὺ σημαντικὸ. Ὁ μάντης Ἀμφιάρκος εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ ἰδανικοῦ πολίτη: εἶναι γεννιότατος, σωφρονέστατος, δίκαιος, ἀγαθός, εὐσεβής², μετριοφρων³. Ἐτσι γίνεται ὁ φακὸς μέσα ἀπὸ τὸν ὁποῖο βλέπομε τοὺς προηγούμενους πέντε συναγωνιστὲς του, ἀλλὰ καὶ τὸν ἕνα ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ζεῦγος, τὸν ἔβδομο, τὸν Πολυνεῖκη. Ὁ μάντης κατηγορεῖ δυὸ ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ, τὸν Τυδέη - ποὺ ὁ κατὰσκοπος τὸν πρᾶσιᾶσε πρῶτο - καὶ τὸν Πολυνεῖκη - ποὺ ἡ πρᾶσιᾶσή του ἀκολουθεῖ. Οἱ κατηγορίες ἐναντίον τοῦ πρώτου εἶναι βριές⁴: ἀνθρωποκτόνος,

1. Βλ. στ. 541-4, καὶ Thalman, 114 κ.ε.

2. Βλ. καὶ στ. 568, 569, 596, 598, 610-1, πρβλ. 595.

3. Βλ. καὶ στ. 591. Ἐνδεικτικὸ τῆς μετριοφροσύνης καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης του εἶναι ἡ ἀπουσία ὁποιοῦδήποτε ἐμβλήματος στὴν ἀσπίδα του. Πρβλ. Thalman, 116 κ.ε.

4. Βλ. στ. 572-5.

προκαλεῖ πολιτικὲς ἀναταραχὲς, ὁ μεγαλύτερος δάσκαλος τῶν κακῶν στὴν πόλη, κλητῆρας τῆς Ἐρινύος¹, διάκονος τοῦ θανάτου, κακὸς σύμβουλος τοῦ Ἄδραστου. Αὐτοὶ οἱ χαρακτηρισμοί, ἐπειδὴ προέρχονται ἀπὸ συναγωνιστὲς καὶ μάλιστα ἀπὸ ἕναν ἅγιο, δίκαιο καὶ συνετὸ ἄνθρωπο, ἔχουν ἰδιαιτέρη βαρύτητα καὶ φωτίζουν δραματικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Τυδέα. Πολὺ σημαντικὴ ὅμως εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Ἀμφιάρχου γιὰ τὸν Πολυνεΐκη καὶ τὶς πράξεις του. Ὁ μάντης ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὴ καὶ μόνιμη φύση τοῦ Πολυνεΐκη, ὅπως αὐτὴ περιέχεται στὸ ὄνομά του². Ἀποκαλύπτει ἐπίσης στὸν Πολυνεΐκη τὴν ἐναντίωσή του στὸ νὰ γίνεи αὐτὴ ἡ ἐκστρατεία μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα: τὸ νὰ ἐκπορθῆσει τὴν ἰδιά του τὴν πατρίδα καὶ τὰ ἱερά τῶν πολιούχων θεῶν εἶναι ἔργο κακὸ, πού θ' ἀφήσει κακὴ φήμη, καὶ μισητὸ στοὺς θεούς· καμιά ἔννοια δικαίου δὲν δικαιολογεῖ τὸ σβῆσιμο τῆς πηγῆς τῆς πατρίδας· ἡ πατρικὴ γῆ, ἂν κατακτηθεῖ στρατιωτικά, δὲν θὰ τοῦ εἶναι σύμμαχος (στ. 580-586). Δηλαδή καταδικάζει τὴν ἐκστρατεία αὐτὴ γιὰ θρησκευτικούς, ἠθικούς καὶ πολιτικούς λόγους. Ὁ ἴδιος προμηντεύει τὸ θάνατό του. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει αὐτὸν τὸν σοφὸ καὶ ἀγαθὸ πολεμιστὴ, ὀρίζεται ὁ Λασθένης, πού εἶναι νέος μὲ μυαλὸ γέρο. Ὡστόσο τὴν πτώση τοῦ μάντη ὁ Ἐτεοκλῆς τὴν ἐξαρτᾶ περισσότερο ἀπὸ γενικὲς ἠθικὲς ἀρχές: ὁ εὐσεβὴς ἄνθρωπος πού συνταξιδεύει μὲ θεομίσητους ναῦτες ἢ ὁ δίκαιος πού εἶναι μέσα σὲ συμπολίτες ἀσεβεῖς καταστρέφεται κι αὐτὸς μαζί τους ἀπὸ τὸν θεό³. Καὶ πάλι ὅμως ὁ Ἐτεοκλῆς τελειώνει τὴν ῥήση του μὲ μιὰ ἀναφορὰ στοὺς θεούς (625): θεοῦ δὲ δῶρόν ἐστιν εὐτυχεῖν βροτούς, δηλαδή τὸ νὰ εἶναι ἕνας θνητὸς καλότυχος εἶναι θεϊκὸ δῶρο, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ὁ χορὸς συμπληρώνοντας καλεῖ τοὺς θεούς νὰ ἀκούσουν τὶς δίκαιες δεήσεις του καὶ νὰ δώσουν ὥστε ἡ πόλη νὰ εὐτυχεῖ, νὰ σωθεῖ δηλαδή.

Φτάνομε ἔτσι στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἐξέλιξης, δηλαδή τὴν παρουσίαση τοῦ τελευταίου ζεύγους τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Πολυνεΐκη καὶ τοῦ Ἐτεοκλῆ. Τὰ λόγια πού χρησιμοποιεῖ ὁ κατάσκοπος καὶ οἱ ἐνέργειες τοῦ Πολυνεΐκη⁴ (633-641) ἀπηχοῦν τὰ ὅσα εἶπε λίγο πρὶν ὁ Ἀμφιάρχος καὶ φωτίζονται ἀπ' αὐτά. Ὁ Πολυνεΐκης ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιδιώκει νὰ κυριεύσει τὴν πόλη, νὰ μπεῖ μέσα, νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν ἀδελφὸ του καὶ ἢ νὰ τὸν σκοτώσει - κι ἂς σκοτωθεῖ κι ὁ ἴδιος - ἢ νὰ τὸν ἐξορίσει. Γιὰ νὰ τὰ πετύχει αὐτά, καλεῖ σὲ βοήθεια τοὺς γενεθλίους θεούς τῆς πατρικῆς γῆς. Τὸ ἀδελφοκτόνο μίσος καὶ ἡ ἐκπόρθηση τῆς πατρίδας εἶναι ἐνέργειες πού δὲν ἔχουν κανένα ἠθικὸ ἔρεισμα, ἀντίθετες μὲ τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης. Ὡστόσο ὁ Πολυνεΐκης ἔχει διαφορετικὴ ἀντίληψη. Αὐτὸ εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὸ ἔμ-

1. Εἶναι ἡ δευτέρη ἀναφορὰ στὴν Ἐρινύον. Κι αὐτὴ βρίσκεται σὲ ἕνα καίριο σημεῖο.

2. Βλ. Hutchinson, στὸ στ. 577 κ.ε.

3. Βλ. στ. 602-8.

βλημα τῆς ἀσπίδας του: μιὰ γυναίκα, ἡ Δίκη, ποὺ χαρακτηρίζεται ἐμφανῶς ἀπὸ σωφροσύνη, ὁδηγεῖ ἕναν ἔνοπλο ἄντρα, ἐνῶ μιὰ ἐπιγραφή δηλώνει «Θὰ φέρω πίσω αὐτὸν τὸν ἄνδρα καὶ θὰ πάρει τὴν πατρικὴ πόλη καὶ τὸ σπῆτι του». Ὁ Πολυνεΐκης πιστεύει συνεπῶς ὅτι ἔχει τὸ δίκαιο μὲ τὸ μέρος του στὶς διεκδικήσεις του, γι' αὐτὸ καὶ ἔμβλημά του εἶναι ἡ Δίκη, ἡ δικαιοσύνη¹. Ὁ Ἐτεοκλῆς, ἀμφισβητώντας τὸν ἰσχυρισμὸ αὐτό, τονίζει ἀντίθετα ὅτι ποτὲ ἡ Δικαιοσύνη δὲν παρευρισκόταν στὶς πράξεις καὶ στὶς σκέψεις τοῦ Πολυνεΐκη, οὔτε ὅταν ἦταν βρέφος οὔτε ὅταν ἦταν μικρὸ παιδί οὔτε ὅταν ἔγινε ἔφηβος οὔτε ὅταν ὠρίμασε οὔτε καὶ τώρα ποὺ θέλει νὰ κακοποιήσει τὴν πατρικὴ γῆ· ἡ Δικαιοσύνη θὰ διέψευδε τὸ ὄνομά της, ἂν συμπαραστεκόταν σ' ἕναν ἄνδρα χωρὶς ἠθικοὺς φραγμούς. Ἡ ὑπερβολὴ στὴν ἀποψὴ αὐτὴ τοῦ Ἐτεοκλῆ περιπλέκει ἀκόμα περισσότερο τὰ πράγματα. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ δεχτεῖ κανεὶς ὅτι ὅλες οἱ πράξεις, ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ Πολυνεΐκη χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀδικίαν, συμπεραίνομε ὅτι ὁ Ἐτεοκλῆς ἐδῶ ἔχει κάποιον ἄδικο. Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν Πολυνεΐκη, τάσσεται ὁ ἴδιος ἀπέναντί του, γιὰτι θεωρεῖ αὐτὸ ὡς τὸ πιὸ δίκαιο: ἄρχοντας ἐναντίον ἀρχοντα, ἀδελφὸς ἐναντίον ἀδελφοῦ, ἐχθρὸς ἐναντίον ἐχθροῦ. Διακρίνομε ἐδῶ τὸ ἴδιο ἀδελφοκτόνο μίσος² ποὺ διέκρινε τὸν Πολυνεΐκη.

Ἡ πιὸ σημαντικὴ σύγκρουση τῶν δυὸ ἀδελφῶν ἀφορᾷ τὴ Δικαιοσύνη. Ὁ καθένας τους πιστεύει ὅτι ἔχει τὴ δικαιοσύνη μὲ τὸ μέρος του, ἐνῶ ἀπορρίπτει τὴν παρόμοια ἀξίωση ἀπὸ τὸν ἀντίπαλο ἀδελφό. Ἡ διάσταση αὐτὴ ὁδηγεῖ σὲ θανατηφόρα σύγκρουση μέσθ στὴν οἰκογένεια, μὲ εὐρύτερες βέβαια ἐπιπτώσεις γιὰ τὴ σωτηρίαν τῆς πόλεως³, μιὰ καὶ οἱ συγκρουόμενοι ἀδελφοὶ εἶναι οἱ ἀρχοντες τῆς πόλεως. Οἱ δυὸ ἀδελφοί, δαιμονῶντες ἐν ἄτα (1001) καὶ παρασυρμένοι ἀπὸ παράνοιαν φρενώλη (755) καὶ ἀπὸ τὴν Ἄρα τοῦ Οἰδίποδα, φτάνουν στὴν ἀλληλοεξόντωση, χωρὶς νὰ δοθεῖ ἀπάντηση στὴν ἀλληλοσυγκρουόμενὴ ἀποψὴ τους γιὰ τὴ Δικαιοσύνη. Ἔτσι ὡς πρὸς αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ ἀπόλυτη ἀντιστοιχίαν μὲ τὴν τελευταίαν διαμάχην μεταξὺ τῶν πολιτῶν (1070 - 3) σχετικὰ μὲ τὴ δικαιοσύνη, ποὺ

1. Ὡστόσο οἱ προηγηθεῖσες ἀναφορὲς τοῦ Ἀμφιάραου στὸν Πολυνεΐκη δείχνουν, ὅπως σωστά παρατηρεῖ ὁ P. Vidal-Naquet (*Mythe et Tragédie en Grèce Ancienne* II, Paris 1986, 141) ὅτι ἡ Δίκη του δὲν εἶναι ἡ Δίκη αὐτοπροσώπως. Γιὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ στὸν Αἰσχύλο βλ. Hutchinson, στὸ στ. 645-8, μὲ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ Δίκη παρουσιάζεται προσωποποιημένη στὸ πρῶτο (415-6) καὶ τὸ τελευταῖο ζεῦγος (645-6, 662, 667, 671).

2. Πρβλ. 678 ὄργην ὁμοῖος, 681-2 ὅπου ὁ ἀδελφοκτόνος θάνατος θεωρεῖται μίσσημα, 686-8 ὅπου ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἐτεοκλῆ θεωρεῖται μανία καὶ ἔρως καὶ ἡ προθυμία του ἐξηγεῖται ὡς κάτι ποὺ τὸ προκαλεῖ ἡ θυμοπληθὴς δορῆμαργος ἄτα, 692 ὠμοδακτῆς... ἡμερος.

3. Βλ. στ. 760, 763-4.

αὐτὴ τῆ φορὰ συγκλονίζει τὴν εὐρύτερη οἰκογένεια τῆς πόλεως. Στὴν πρώτη περίπτωση ἡ διαμάχη γιὰ τὴ Δικαιοσύνη εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τὸν θάνατο τῶν δυὸ ἀδελφῶν καὶ συγχρόνως τὴ σωτηρία τῆς πόλεως. Στὴν τελευταία περίπτωση δὲν δίνεται ἡ λύση στὸ πρόβλημα. Μένει σὰ μιὰ ἀνοιχτὴ πληγὴ.

A. KATSOURIS

SUMMARY

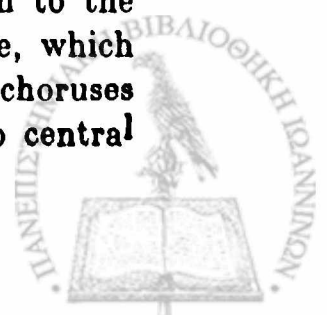
Aeschylus, *Seven against Thebes*

A. «The shield-emblems of the seven in Aeschylus and Euripides». An examination of the «controversial», i.e. positive and negative, interpretation of the shield-emblems in the *Seven against Thebes* is followed by an investigation of the differentiation in their treatment by the three great tragedians. In Aeschylus the problem of justice is put on top of the climactic arrangement as the central topic of the play. The positioning of the shield-emblems is critically paralleled with contemporary geometric vase-painting; verbal and notional links, both horizontal and vertical, visual and acoustic, support this view.

Contrary to Sophocles, whose references to the seven have no special significance, Euripides' treatment of the subject, especially in comparison with Aeschylus, is quite interesting. In his *Phoenissae* first they are presented through the innocent and inexperienced eyes of the young girl Antigone; and then, later in the play, where both the position and order as well as their shield-emblems are different and differently exploited than Aeschylus. His innovations are numerous. In the *Suppliants*, their presentation is contrary to Aeschylus and different than in the *Phoenissae*. We see them in a favourable light through Adrastus' funeral speech, in which their moral, but mainly political and social virtues - in contrast to vices which are harmful to peaceful social life-, are emphasized.

B. «The problem of justice».

Our discussion faces the problem of the authenticity of lines 861-874 and 1005-78 from the viewpoint of their content in relation to the rest of the play. The controversial conception of justice here, which is the motif behind the opposing decision of the two semi-choruses and the cause of the probable στάσις within the city, is also central

to the play, is well prepared in the first five pairs of speeches and very central in the sixth and seven speeches, especially in the «confrontation» of the two brothers. Justice or injustice becomes crucial for the safety and the «unity» of an individual, of a family and of a city, of which their fortune is at stake. From this angle this section of the play is very closely linked with the previous action and indispensable for its interpretation.

